آڭ

۱۵-۱۶نچی صان. بهاسی ۲۵ تین. ۳نچی یل.

ژورنالغه درج ایته‌رگه یبه‌رلوب گاناراری بیلگوله‌نمه‌گان ماتیریاللر حقسز حساب ایتلوب، یاراقلیلری «آڭ»ده باصلورلر، یاراقسزلری مارکه‌لیلری کیری یبه‌رلور، مارکه سزلری طاشلانورلر. یازمالر کاغزنڭ بر یاغینه‌غنه قارا ایله یازلورغه، امضالر تفصیلا قویلورغه تییش. امضاسز یازمالر درج ایتلمه‌س. یازمالرنڭ املا واسلوبلرن توزه‌تو رگه اداره اختیارلیدر.

«آڭ»غه یازلو حقی: بر یلغه ٤ صوم - یارطی یلغه ۲ صوم - اوچ آیغه ۱ صوم یازلو حقن بولب توله‌رگه ممکن: یازلغانده ۲صوم - مای باشنده ۱صوم - سینتبربر باشنده ۱صوم. چیت مملکت اوچون یازلو حقی: بر یلغه ٦ صوم - یارطی یلغه ٤صوم.

«آڭ» اداره‌سی: قزانده، مه‌سکه‌وسکی اورامده «عصر» کتبخانه‌سنده.

مراجعت اوچون آدریس: Казань, контора журнала „АНГЪ“

ی: ۱۵نچی سینتابر ۱۹۱۵ یل.

مندرجه‌سی:

. . . . شعر — تیمرله‌ڭ.
. . . . نثر — نقیه.
. . . . شعر — م. غفوری.
. . . . باللادا — ع. صنعتی.
عمر یولنده . . . . شعر — ع. حارث.
خدای قوشمی . . . . حکایه — علی رفیقی
عزرائیل . . . . قطعه — ر. بایزید.
سوله‌میف . . . . حکایه (دوامی) — آ. کوپرین.
نیندی کیشلک! . . . . حکایه — ا. آپینیانسکی.
جرچیلرمز . . . . تیاتر وموزیکه — ف. ا.
اوفاده درس کتابلری حقنده‌غی کیڭاش مجلسینڭ قرارلری . . . . . — ع. ا.
مفتیلك مسئله‌سنده‌گی حاضرلکسزلگمز . . . . — جمال‌الدین زاده.

رسملر: هجومدن صوڭ — دیڭز بوینده خرابه — ایگون قری — هندده اسلام جامعی.

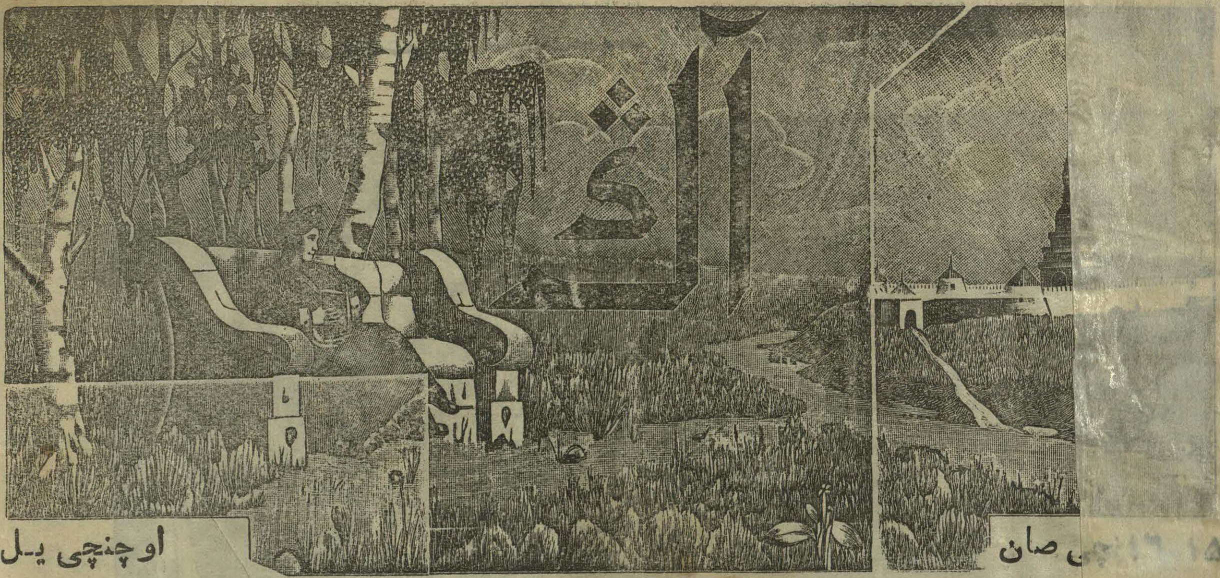

اوچنچی یل ... ی صان

ایکی آطنه‌ده بر چغا طورغان، ادبی، فنی، سیاسی واجتماعی رسملی ژورنال.

شبهه.

شعر.

آدوملر طار مینم، یولم یراق،
جیته آلامی، بلمیم مقصدقه.
کوز آلدمده طومان، یولم ازسز
قارانغی تون قالغان هم آرتده...
آتلیم آدوملرم آلغه طابان،
کوته‌م یاقتی قویاش چققانن.
کوته‌م فرشته‌منڭ یاردم اوچون
ایبده‌ش بولوب قولدن طوتقانن.
یوق، طومانده همان کوته‌رلمی،
فرشته‌مده اینگان یوق ئه‌لی.
مقصدلرده یراق، چیکسز یراق،
آی های کوتکان هیچ ذات یوق ئه‌لی...
مین موڭایام کوتوب تله‌نلگان
تله‌کرنڭ، یه‌ملی به‌یله‌من.
مین موڭایام کوتوب یوق همانده
حیاتمنڭ ماتور به‌یره‌من...
جرلیم، موڭایامن هم اچدن یانام
امید همان طولی کوڭلمده..
چغار کبك برچاق بر یولدزم
جم - جم ایتوب طورمش کوگمده..
ئیگه امید اوزیم مین ابلیسه‌ی؟..
آزدرمادم آدم حوانی.
مین فرشته کبك بر پاك کشی،
«پاكلارغه!» - دیم بوتون دنیانی...

تیمرلەڭ.

1515

кол 130
д. 7

НАУЧНЫЙ АРХИВ
ИНСТИТУТА ЯЗЫКА
ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОРИИ
КАЗАНСКОГО ФИЛИАЛА АН СССР
Фонда 130
Описи
Дела 7

«آڭ» ژورنالینه یازلو حقینی بولب توله‌وچی

یللق مشتریلرگه اخطار:

«آڭ» ژورنالینه یازلو حقینی بولب توله‌رگه بولوب، یازلغانده 2 صوم، ۱نچی مایده 1صوم کوندرگان **یللق مشتریلرگه بو صاندن صوڭ «آڭ»** کوندرلمیه‌چکدر. ژورنالنی هم بیرله‌چك هدیه‌لرنی طوقتاتمی **آلورغه** تله‌گان حرمتلو مشتریلردن وعده‌لری بوینچه برنچی سینتابرگه یبه‌ررگه تیشلی 1 صوم آقچه‌نی یبه‌رولری توبه‌نچیلك ایله‌ن اوتنله‌در.

«آڭ» اداره‌سی.

قزانده اونبیش کونده بر چغا طورغان ادبی، فنی، سیاسی، اجتماعی رسم...

آڭ

اوچنچی س...

دوامی ت...

۲٤ صان «آڭ»

۳ دانه هدیه.

ژورنالینه ۱۹۱۵نچی یل اوچون یازلو دفتری آچق.

یل باشندن بر یللق یازلغان مشتریلرگه اوشبو هدیه‌لر بیرله‌چك: I) آیلق جدولی کالیندار، II) سویم بیسکه و آنڭ اوغلی (کارتینا، استیناغه قویار اوچون)، III) پاپکه («آڭ» ژورنالی صالور اوچون).

«آڭ»غه یازلو حقی: بر یلغه ٤ صوم — یارطی یلغه ۲ صوم — اوچ آیغه ۱ صوم. چیت مملکت اوچون یلغه ٦ صوم — یارطی یلغه ٤صوم. یازلو حقن بولب توله‌رگه ممکن... یازلغانده ۱صوم. مای باشنده ۱صوم — سینتابر باشنده ۱ صوم.

ناشر ومحرر: **احمد گرای حسنی.**

مراجعت اوچون آدریس: Казань, контора журнала „АНГЪ“.

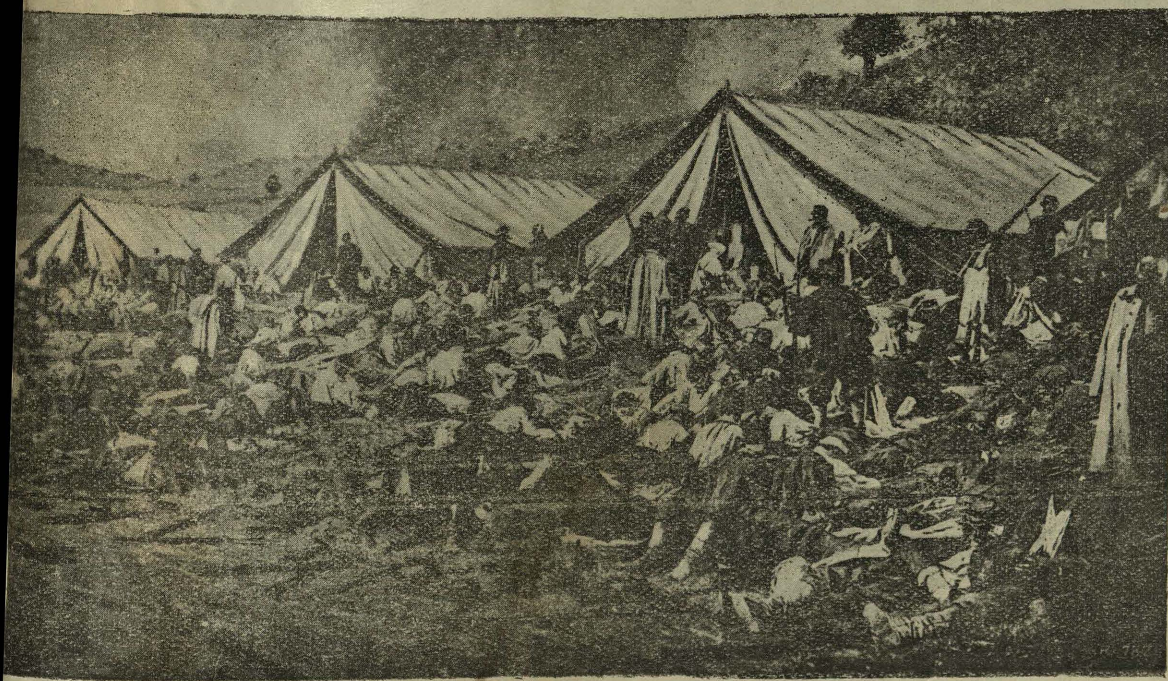

هجومدن صوڭ - ۋیرشچاگین.

صاغنام!

نثر.

ۋەنە یراق توگل یەشل اورمانده، آلما آغاچی بوطاغینه قونغان موڭلی بلبل، آلماغاچ چەچەگینڭ حوش‌ایسینه، سماوی ماتورلغینه حیران قالوب طالپنا، طالپنا صایری...

اول تیربەنە، آغاچ یافراقلرنده تیربەنە... آنڭ تیربەلووی برله آلما آغاچی چەچەگینڭ حوش‌ایسی بتون اورمان، باقچه، قرلرنی آگقتا...

یارب!.. نیندی ماتور... نیقدر موڭ... آنڭ سحرلی طاوشلری، مینم صاغنودن تتکەلەنگان یورەگمنی طاغی حالسزلەته. آنڭ سرلی طاوشقاین طڭلاب، مین ایزلەم... مین اونتولام... صاغنام یارب!.. آنی صاغنام!.. حاضرده آنڭ نفیس تەنی دشمان آیاق آستنده ایزگەلەنوب مسخره ایتلگان، ماتورلغی، یەملگی برله آینی، قویاشنی اوزینه مسخر ایتکان سویکملی یوزی چروب طوفراقغه ۋەیلەنگان بولسەده، آنڭ مقدس جانی حاضر اعلی العلیین‌ده تگرم قارشوسنك، تکرمنك، کیك، یاقتی، پاك دنیاسنده نور اچنده یوزه طورغاندر!..

بر وقتنی بیراوستنده بز ایکەو ایدك. آنمك برله، اول کورکلی جان برله ایکەو برگه ایدك!.

اول چاقده مینده بختلی ایدم...

شول بلبل قونغان آلماغاچ چەچەگن برگه ایسنی ایدك.

اول فرشتەم برله برگه ایسنی ایدك... بزنڭ سعادتنی، بزنڭ جان راحتن باری شول صاندوغاچ قنه بله ایدی، اولغنه کوره ایدی. اول بزنڭ اوچون شادلانا، بزنڭ اوچون صایری ایدی!.. مینم شادلقلی بەیرەممنی قوطلی ایدی!..

یارب! نیندی حضور ایدی اول چاقلر... اول وقتدەغی: «دهانڭ شربتن، چەچەکنڭ حوش‌ایسن، قاندرا آلماس مگگو جانمنی!..» دیب میگاتابا سری کوزسیر پولرڭ نیقدر لذتلی، نیقدر معنالی ایدی!..

شول وقتدەغی کوزلرکده یانغان محبت نورینڭ شەولەسی مینم قلبمده بالقوب، مینی عرش اعلالرغه اوچرا ایدی!..

آه!... ۋولەم... شول وقتدەغی سعادتلی مینوتلرمنڭ لذتندن ۋولەم....

اول چاقده بیت بلبلده حاضرگی کیك یورەك اوزگچ صاغنو کویلرن کویلەمی، یورەکنڭ ۋەرنی طورغان قللرینه باروب تیەرلك زارلی جرلرن جرلامی ایدی... ۋەنە اول ۋەلیده صایری!..

لکن، آنڭ حاضرگی صزغرغان، صزلانغان موڭلی طاوشن بر مینم قلبمنیگنه توگل، بتون اورماندەغی آغاچلرنی بتون قردەغی اوسملکلرنی صقراندرا.. آلارنڭ صقرانغان طاوشلری مینم مجروح قلبمنی لذتلی ایتوب صزدرالر!..

صزلارام!.. بورچولام!!.. جانم عذابلانا.. صاغشم اچیەصیەی!..

یوره‌کدن قـایناب چققان حسرتلی آه‌لرم بتـون قرده‌غـی اوسمـالکلرنی کویدرورلك!..

بر یالغزم قر اورطه‌سنده. اطرافقه قاریم. اوستیمه قاراغان موڭلی آیـدن باشقه بتون عالمنده بر کشی یوق .. کیڭ صحراده، یه‌شل بولون. کوکره‌کدن اوسکان آرش آراسنده، مینم حسرتم برله‌ن طومالانغان زور قاراڭغی اورمان بوینده بر مین!.. بر یالغزم سینی صاغنوب، بلبل طاوشلرن طڭلاب حزین قلبیمه تسلی استه‌ب یوریم!..

طولی آیغه قاراسام، آی اوزینڭ سرلی، سحرلی نوری اچنده کوملـگانده نرسه‌در اویلانا، موڭلانا. طبیعت اوستینه سوره‌نـگنه طونوققـه قاری، کمنیدر یوقسنا. صاغنا..

کوکـگه قاراسام، آنده‌ده طنلقدن باشقه بر نی یوق. یلدزلرده کوله‌ی. سینڭ برله‌برگه چاقده‌غی کبك جیلده‌شوب، یلمایشوب طورمیلر! نیگه‌در سوره‌نله‌نـگانلر طنغانلر. آلارده کملرندر صاغنالر بوغای...

صاندوغاچ‌نی سیڭا اوخشاتوب، آنڭ جرلرندن لذت آلاسم، سین جرلی کوك طـڭلیسم، شونڭ برله تسلی طاباسم، بورچولی جانمنی شونڭ برله جواتاسم کیلدی. . آلماغاچ قاتینه باروب، آنڭ سین ایسنه‌گان چه‌چه‌کلرن ایسنه‌ب جانمنی صوغاراسم، سینڭ آغزڭنڭ لذتن طاغی برقات ایسکه توشوروب شونڭ برله کوڭل جواتاسم کیلدی...

کیڭ بولونلرنی اوتوب قارا اورمانلرغه کردم، آستنده اولطرا طورغان آلماغاچمزنی طابوب، سویکلی بلبلمنی کوردم. . آه!!! نیشلیم صوڭ؟!.. نیشلیم صوڭ؟!.. آلار برله‌ده میـن جوانا آلمادم. صاغنام سینی یوره‌گم پادشاه‌سی کورکلی جان!.. کورکلی، محبتلی بلبلم سینی صاغنام!..

نقیه.

و و

عمر.

شعر.

آق قارا قانش چوبار بر نرسه‌گه ئه‌یله‌ندی باش
اوتدی ایندی یه‌ش عمرلر، چه‌چ آغاردی بارتیلاش
اوتدی عمرمنڭ جه‌یی، بو ئه‌یله‌نوب کیلمه‌س طاغن
یتدی کوزلر، قۆیدی گه‌وده‌م ایندی یه‌شلك یافراغن
ایندی یه‌شلرچه اویون - کولـکی کیلشمی باشلادی
کوڭلمه تورلی تلذذ فـکری توشمی باشلادی
درد کرۆب، یه‌شلـکنی اوبلاب، ئه‌ز - مه‌ز اویناب کولدیسه‌م
آق چه‌چم کوزگه توشه‌ده، قرت ایتۆب اوینم کیسه‌م
ایندی اوتـکان یه‌ش عمرنی اویلاومدن ته‌م طابام
بیك کوب اشلرده سکوت برله‌ن قالودن یه‌م طابام
فایده اۆل یه‌شلك‌ده‌گی نق طالپنولر، درد بله‌ن
اویلیمن کیله‌چك عمرنی، آلده بر بوشلق کوره‌م.

م. غفوری.

دیگز بوینده خرابه.

صو آناسی.

باللادا.

(آ. دروژدینین‌نڭ Русалка سینه تقلید).

جه‌یگی کیچده چقدم بلونلقغه،
جرلاب آققغان یلغه بوینه.
کوبدن قویاش ایدی قاچقان ایدی
ایرکه یاری طاونڭ قویننه..
مینم روحم چیکسز توشکان ایدی.
تزمه، تزمه کیلگان قایغیدن.
یوره‌ك رنجوب آچی صزلی ایدی
بولغانا ایدی یالقن قان بله‌ن...
مینم روحم طومان چلغاب آلغان
حکم ایته ته‌مسز خیاللر.
کوبدن بتکان آنده یاقتی دنیا،
توندن طولغان بوتون دنیالر...
کوبدن اوزدی ایندی ماتور یازم،
بلبللرم کوبدن اوچدیلر.
کوبدن قویاشلرم صاف کوگمدن
یراق طاوغه کیتوب پوصدیلر..
آلوب کیتدی بارسن طورمشمنڭ
صحراسندن ایسکان بورانلر.
ایلتوب چچدی بارسن جهنمگه،
گوبدن آنده کولده بولغانلر..
ایندی کوزلی مینم هر آدومنی،
یه‌مسز کوزنڭ ظالم تونلری.
کوبدن مینم آرتدن یالتریلر
ابلیس کوزی - قزل کوزلری...
ایندی قایده کیتیم، کمگه باریم؟
کمگه محبتدن باش ایيم؟...
بولمی کوبدن ایندی پاك سویولر
اوزدی، اوزدی. باشقه نی دییم؟.
کوبدن ایندی بخت قوغان یولم
توبسز طومانلرده یوغالدی.
تیك وفاسز کونلر مینم آرتدن
باصار اوچون بر، بر قوزغالدی..
یوق شولایده یوره‌ك نیدر کوته
چیتکه طاشلاب یاوز اویلارنی.
کوته آخری یومشاق شفقت تولی؟
اوتدی، طاشلا! سین اول دنیانی..
کوتمه طاغی تخت، کوتمه هم تاج
بر باشکدن تاجڭ آلونغاچ.
یابولغان اول ایشك مه‌نگیلك گه
اول آچولمی ابر قات یابولغاچ،
شول اویلارنی اویلاب، یلغه بویلاب
یوریم یالغزغنه طنلقده.

اول اويلارنى مين هيچ قووا آلهيم
مهنگيگهمن آخرى قوللقده..
ايندى چلغاب جيرنى قوچقان ايدى
جهيگى توننك صييق قاراسى.
بوتون بولون حاضر بولغان ايدى
جرچى صاندوغاچلر دنياسى...
بوتون جيرنى باصقان قوشلر جرى،
آىده يوزه صونى نورلاتوب.
شول وقتده صودن كورنوب كيتدى
خاتون قولى قامش بويلاتوب..
مينم قارشيمه اوق كيلوب چقدى،
بر مهابت صولار پادشاسى
تيك شاعرلر طابنور بر قز توسلى
كوزلرى بر عشق دنياسى..
قارى آلار موكلى قاراش بلهن
يهشرن اويلار طولغان اچنده.
موكايالر، آزراق كولگانده كوك
آى اوينى نهق بلوط اچنده..
نيچك قاى وقتده واق. بلوطلر
سيرهك، سيرهك قابلى كوك بيتن.
مونه شونده، قاچوب، بر كورنوب
آى يوزهدر جهيگى طن كيچن..
اوزون قارا چهچى طلوملرى
اوينى جلان كبك، طولقوندن.
يوزى عجب سرلى صزق بلهن
كولگان كبك طورا اورطندن.
بولسه محبتنك تهكربسى، ـ اول،
نيچك ايتوب، سويلهب بيرورگه.
ممكن توگل موندى ماتور قزنى
آدملرگه ييرده كورورگه..
كورسه خلق يوزن بر مرتبه
باصار صوغش بوتون دنيانى.
خلق طابنور يالغز آكارغنه
طاشلار جيرنى، كوكنى، اللهنى.
آه آندهغى چيكسز جازبهلك
ممكن توگل باشك ايمهسكه..
قايده بولاى بولو «ذليخه»غه؟
ممكن توگل: «يوسف» سويگاچده...
— «طوقته، كيتمه، بول سين مينم بلهن»
ديب مينى ئهكرن چاقردى.
مهابتلى همده زور دهشتلى
سوزى، مينى تمام شاشردى..
شول وقتده قاين بوتاغنده
صاندوغاچده صايراب يبهردى.
ايسوب ئهكرنگنه جهيگى صاف جيل
كولهگهلر ئهكرن تيربهلدى..
توزه آلمادم كوروب بو سحرنى
بلورگه ديب يوللرازلهندم.
طابالمادم بر يول. سحرلهنوب
آلدينه تيك كيلوب تزلهندم..
ئهيتگزچى زينهار برهو كورسه
محبت اللهسى يانده.
قايده آكار اويلاو سجده ايته،
طابنا يالغز آنك آلدنده...
كيلدى مينم اوتكان ماتور يازم
چهچهك آطدى گوللر كوكلمده.
آور قايغى، آچى حسرهتلرم
طاشلداى قاتدى كوكلم توبنده..
اوچدى كوكلم كوككه عرشلرگه
اوتدى يلدزلرنك اچندن
اوچدى كوكلم آها آيرلمادى
آنك سحرى ماتور توسندن...
سيزدم آزراقغنه، آچق بلميم،
ايكهو برجان بولوب كيتكاننى.
چيكسز كوچلى بولغان سحرى بلهن
عرشلرده مينى يورتكاننى..
بلهيم تونم نيچك اوزغاننيده
تيك سيزهمن يورهك طنلغن.
ايسكى حسرهتلرم جيلگه اوچوب
محبتكه عرق بولدغن..
ياقتى طاكده آتدى صزلوبقنه
افق بويى آزراق آغاردى.
طاك آتقاچده پادشام اوز سرايى ـ
صوغه چوموب كوزدن يوغالدى..
كيتدم اويگه قايتوب، ايندى كوكلم.
شادلق بلهن آى داى يالترى.
گوللر، آل چهچهكلر تبريك ايته،
صاندوغاچلر صايراب حال صورى...
اول كون يوردم قرده، كون بوينچه.
كون بوينچه آنى اويلادم
توزمسزلك بلهن اوزلوب كوتدم
قوياش باتوب توننك بولغانن..
سيكره يورهك، تهنم در، در ايته
تورلى خيال طولغان باشيمه.
تيزرهك يتسون تون ديم سجده ايتيم
طافن باروب آنك قارشينه..
مونه قوياش باتدى تونده بولدى.

کولوب کوکـگه آیده قالقدی.
کونگی اوی قایغیلر یوغالدیلر،
صافلق کیلوب کوڭلم آرتدی...
کیلوب یتدم یلغه بویینه مین
اول طاغنده ایسکی اورننده.
لـکن سجده ایته باشقه کشی
طابنا ایندی مینم اورنمده...
شونی کورگاچ یورەك صزلاوندن
شاشوب قالدم اویلار اچنده.
ئه ماتورم آنی ئەکرنـگنه
نازلی، یومشاق قولی اوستنده...
قولم قویوب، قوواق آراسندن
مین طـڭلیمن طاتلی سوزلرن
ایشتەمن مین یارمو یورەکلری-
نی اویلاغان؛ نیلر سیزگانن...
ایشتلەدر طاتلی اوبشولری
یانغان ایرنلرنڭ صوصاودن.
یالقن محبتنڭ اوطی بلەن
یورەکلری آچی صزلاودن..
طولوب قالدی باشم اویلار بلەن
آطلا اویلار ڨولقان شیکللی...
صولشلرم بتدی، جیر هواسی
اوطدای زهر بر «پار» شیکللی...
جیل همانده مینی عذابلارغه
آلوب کیله یەشرن سوزلرن،
قای وقتده راحت کولشلرن
بلمی مینم جاننی کیسکانن...
طاغی بر تەولـگم اوزوب کیتدی
یوقولردن محروم، ئەرنوده...
ایندی بلدم نیدن یورەك صزلی
نەرسه سبب یورەك ئەرنوگه...
قویاش باتدی طاغن، میندە کیلدم
اول طاغنده ایسکی اورننده.
لـکن حاضرنده اوچنچی ایر
نازلانادر آنڭ قویننده..
ئەکرنـگنه صیینوب قاراق کبك
یاقنایدم آلار یانینه.
پوصو پقنه یاتدم قوواقلرغه
اشقلانوب یلغه یارینه...
ایشتلەدر میڭا بارسیده
سویلەنـلـگان بوتون سوزلری.
هم پادشامنڭ کولـگان طاوشلری
یا ڭراب یلغه بویلاب یوزگانی...

— «صوڭ نیشلرگه مین بیت آڭلامیمن
هم آڭلامیم ییرنڭ اویلارن.
سویو عذابلری بارده یاتلر،
محبتنڭ یورەك اویغانون.
یورەك بلەن مین هیـچ سویه بلمیم،
آندی سوزلر بر بوش سوز کبك.
صو آناسی سویووی - محبتی
صالقن آناڭ، طوڭغان بوز کبك.
مینم بلەن بولغان چاقلرڭده
بوتون حسرەتلرڭ طارالدی.
کوڭلڭ نوردن طولوب یەش یورەگڭ
آیدای یاقتی بولوب آغاردی..
شولای بولغاچ اونوت عذابلرڭ
یتەر قالسن حاضر آلارنی...
سین بختلی بولدڭ مینم بلەن
یورەگڭ آیدای نورلی آغاردی...»
— «عذابلاما تەڭرم کیچر مینی!..
عذابلردن قانم قاینیدر..
محبتنڭ آچی باراسندن
یەش یورەگم توزه آلمیدر...»
— «صوڭ نیشلرگه ایندی کیلمه آلایسه
ڨوزگەره آلمیم شوشی حالمدن...
آلدامیمده سینی یولدامیمده
نیك ڨەیتەمن چن، چن جانمدن:
مین آڭلامیم سینڭ هیـچ اویلارڭ،
محبتنڭ یورەك اویغانن...
تلەسەڭ سوی مینی یانوب، کویوب
مین سویەرگه قادر توگلمن...
بارکشیگه شولای مین بر حالده،
بارسینەده آچق کوڭلمن...
مین سویه آلمیم، میڭا شونڭ اوچون
بار کشیلر بردەی کورنه...
بارن بردەی نازلیم، اما سویمیم..
کیرەك کرسون اوپقون گورینه..
کوبدن، کوبدن ایندی مینم قانم
قزو قایناوندن طوقتالدی.
سزنڭ هیـچ برگز آڭلامیچه -
شول حالمنی، یانده بوتالدی...
شولای بولغاچ مینم سویووم طنچ
یاندرا آلمی بوتون دنیانی..
آڭلامیسز سز هیـچ نیچك اوزدی،
حیاتمده طورمش بورانی..
قاندی مینم کوڭلم شول بوراندن

يالقنلى ايدى كوڭلم طوغانده...
حاضر، حاضر آنده بوز ديگـگزى..
قاتقان ايندى حاضر بوزدانده...»
— «طوقته جانم ئەيتەه بوسوزلرڭ
كوتەره آلمى يورەك ياراسى.
طاب، طاب جانم زنهار شول ياراغه
توزەتورلك شفقت دواسى!..»
— «صوڭ نيشليم ايندى شول عذابدن
كيرەك ئول سين، دنيا طاشلا سين.
سين كيرەك طور ايندى، كيرەك طورما.
بردى ميڭا بلەيم... باشقاسن...»
يكت شولايده اوزاق باشن ايەى،
آنڭ سويووى اوچون يالواردى.
ئولم آلدندەغى دعا كبك
اول جلادى «تەڭرى» آلمادى...
شوڭار جواب ايتوب عالى پادشا
قهقهلەب آچى كولديده
كوز آلدندن جيلدەي يوقغه چقدى
قياقلقغه كولگه كرديده...
مين اويانوب كيتدم طوروب باصدم
اونوتوب تەملى سويو اويلارن...
طوروب ئويگه كيتدم. شوندن بيرلى
صو آناسى يالغز اويلارم...
شوندن بيرلى هامان آنى سويەم،
طورام اويى برلەن دنياده
بوتون ذكرم ايندى گل آشارغه.
چن عبادت بتدى آللهغه...
نيگه بولاى يانام آنڭ اوچون
بلوب يورەگينڭ بوزلغن...
كورەسەى كليه، بلميم، بلميم.
محبتنڭ قانسز بوزرغن..
بلميم بو خيالمى، حقيقتمى
ئەلله كوردم ميكان توشده ديم؟..
ئەلله كوردم ميكان صو بوينده
چن، چندەده جەيگى كيچده ديم..

ع. صنعتى،

عمر يولنده.

شعر.

باراچاق يير يراق، يول بلچراق
باروب يتەرمنمى ايسەن صاو
كورنه آلده ئەنه بيك زور صازلق
آندن صوڭ اوق طاغن بويوك طاو

آرتدن چقدى مدهش قارا بولوط
يالط - يولط كيله يەشن يافتيسى
بولوطلر نق يرتوب صوزلوب كيتدى
ييرگه توشدى آخرى چاتقيسى.

اچم پوشا ئەرنوب، يانا يورەك،
يارطى يولده ئلله آرامى؟
طاوغه منوب ئەلەم المەس بورن
شوشى صازلقلاردوق قالامى؟

ع. حارث.

جه‌ی منظره‌لرندن: ایـگون قری.

خدای قوشه‌ی.

حکایه.

شاکر ملا کیـچ بله‌ن رمضاننڭ برنچی تراویحن اوقوب مسجددن قایتقاچ، ١٧ یه‌شلرنده‌گی غیمناز-یستـکه‌سی فریده بله‌ن ١٠ یه‌شلر چاماسنده‌غی کچکنه قزی آنڭ یانینه کیلدیلرده:

— ئه‌تی مینی‌ده سحرگه اویات، ئه‌تی مینی‌ده اویات — دیدیلر.

آلار هر وقت جدی ئه‌نی‌لرندن بیگره‌ك، آچق یوزلی ویومشاق سوزلی ئه‌تیلرن یاراتالر ایدی. هم تراویح اوقوب بتون آولغه رمضان شریفنڭ کیلوون اعلام ایتـکان کبك، سحرگه اویاتوب روزه طوتدرو چینی‌ده اوزلر ینڭ ملا ئه‌تیلری دیب بله‌لر ایدی.

طشده، ضعیف شفق نورلری هم آنده مونده‌غنه جملته‌گان سیره‌ك یولدزلر بله‌ن آزراق یاقترلغان یومشاق هوالی جه‌یگی تون ایدی؛ بتون آول تیره‌ن طنلق اچنه بولوب، شلت ایتـکان طاوش طن ایشتلمی ایدی. آولده‌غی یوقلاغان خلق، کوکده‌گی یولدزلر، اورمانلرده‌غی قوش، قورتلر — همه‌سی تونـگی سا-عتلرن طنچقنه اوتـکه‌روب ایزگو سحر وقتن کو-ته‌لر ایدی. مونه بر وقت سحر یتدی غربده‌گی شفق‌نڭ ضعیف نورلری ایندی بتونله‌ی سونه یازدی؛ تون قارانغولانا توشدی. آولده سحرگه طورغان خلقنڭ اوطلری، قارانغی تون اچنده‌ته‌ره‌زه‌لر آرقلی یلتر یاتر کورنه باشلادی. شاکر ملانڭ‌ده خادمه‌سی طوروب آل یاق بولمه‌ده‌گنه اوسته‌لـگه سحر آشی حاضرله‌دی. شاولاب طورغان صاماوار اوسته‌لـگه اوطرتلغاچ، شاکر ملاده یوقوسندن طو-روب، استاذبیکه‌سن هم قزلرن اویاتدی. هر قایوسی طشده، جه‌یگی تونڭ صاف هواسنه یوونوب کروب آشارغه اوطردیلر. فریده اوزینڭ سحرگه دیب کوندز جیغان جیله گن اوسته‌لـگه کیتروب قویدی‌ده هرکمدن آوز ایتولرن اوتندی. اوزی یاولقسز، چه‌چلری قولباشینه توشکان حالده اوطرا ایدی. ملا آکار قاراب:

ـ سين، فريده، بولاى يالانباش اوطروب بويل ميڭا كيلهچك عشرنى كيمتهسكٔ بيت اورامغه تهرهزه آچق. خلق اوتـكهلهب طورا. يڹه اويگه برهر كشى قارا كيلوب كرووىده بيك احتمال. ملا قزى يالانباش يورى ديرلر... ـ ديگان ايدى، فريده اڭار:

ـ قوى ايندى ئهتى شول موڒيكلرڭنى! قوانډرب سيڭا عشر بيرهسيلرى بارمى... آزراق ايركنرهكٔ قيلانساڭ ـ حاضر «چو، كشى كوره!» ايمش كيلوشمى ملا قزينه... هر وقت كشى كوڭلينه ياراب بولماس ايندى... ـ ديدى، هم آلدندهغى چيناياغن اچوب بترمهدى، اچڍنـگنه نرسهدر اويلاب آلدى بوغاى، ماتورغنه ايتوب كوٌلدىده آشخانهگه چغوب كيتدى.

بر آزدن صوڭ، ملالرنڭ سحر آشاب اوطرغان بولمهسينه بيتن كوزن قالدرميچه، بوركهنچك بلهن بوركهنگان، اويالغاندن آياق آستينه قاراميچه، آبونه، تورتله، قرن يارن باصوب خاتونلر قيافتڍن برهو كيلوب كردى. اوزى چيتكه قاراغان حالده چهى اچوب اوطرغان ملاغه اوڭ قولى بلهن نرسهدر صوزا ايدى. لكن قولى كيكٔ ياولق آستندن كورنمى ايدى. ملانڭ استاذبيكهسى اول بوركهنچكلى خاتون يانينه باروب آنڭ قولندن نرسهسن آلغاندن كورهكه ـ قارشوسندهه قزى فريده طورا. استاذبيكه ملاغه قزن كورسهتوب: «قارا ئهلى، ملا، كم كيلونى كيلگان ديب بلهسڭ. اوزمزنڭ فريده بيت، نيندى ادبلى گنه اويالوب طورا. باشدن آياق بوركهنگان، قولن صوزغان. ن،ق يارقانات» ديب كتـكلتهب كوله باشلادى. فريده همان ايشك توبنده قوزغالميچه طورا ايدى. ملا آڭار قاراب كوٌله كوٌله:

ـ يه، نيشلهب يوريسڭ ايندى فريده، وقتسز شاياروبولامى. كيل ايندى، تيزرهكٔ آشارغه اوطر. طاشلا اول بوركهنچگڭنى!... ـ ديدى. فريده كوٌلميچهگنه يواش طاوش بلهن:

ـ كوحندن طوز آلوب كردم، ئهتى ـ ديدىده بر ياق چيتكهقاراب اويالوبقنه صاماوريانينه كيلوب اوطردى. اوستهلدن برهر نرسهنى قول صوزوب آلورغه بولسه، اول طارتونا ايدى، يه ئهنيسينه قوشا ايدى. ئلكگى اوينچاق طبيعتن باصوب يواشقنه طنغنه اوطرا ايدى. ملا جدى طاوش بلهن:

ـ فريده، تيزرهكٔ آشا ايندى. طاڭ آتا بيت حهزر. سحرڭ سحر بولماس آنناری. طاشلا اول يابووڭنى... ـ ديدى فريده. باشندهغى بوركهنچگن بر ياقغه ارغتدىده كوٌله كوٌله:

ـ اوزڭ عشر كيمى ديسڭ بيت. شوڭار كوره ضور ياولق يابنوب يورمهكچى بولغان ايدم ـ ديدى. هم بتون كوكرهك بلهن ايركنلهب بر صولو آلدىده چهى اچه باشلادى.

حهزر ايندى طاڭ آتا، ديب ملا بلهن استاذبيكه ايندى آشامى باشلاديلر. فريده يالغزغنه همان اوطرا ايدى. ملا آڭار:

ـ قزم، ايندى طاڭ آتا بيت، آشارغه يارامى. سحر بيت اول بيك وقتلى. آش چينا ياقلرڭنى جيوشدررغه وقت... ـ ديدى.

ـ ئهتى، اول سحرنڭ آخر وقتى نيچهده بولا صوڭ؟

ـ اول ساعتلهب بيلگولهنمهگان. آنڭ وقتى ـ طبيعى... نيچك طاڭ بلندى ـ وقتى اوتدى ديمك. قرآنده ئهيته: آق جب قارا جبدن آيرلغانچهدى، يعنى...

فريده شوندوق، ملانڭ سوزى بتكانن كوٌتميچه، تـگو ماشيناسى يانندن برهر صابلام آق جب بلهن قاراجب آلدى ده طشقه چغوب كيتدى. اوٌيگه كرگاچ:

ـ يوق، ئهلى، ئهتى، طاڭ آتا باشلاغان بولسهده آق جبنى قارا جبدن آيروب بولامى ئهلى... ايركنلهب اوطررغه بولا ـ ديدى.

ـ قزم، آلاى توگل اول. مفسرلر آق جبدن مراد ياقتى طاڭ، ئه قارا جبدن مراد ـ قارانغى توٌن، ديگانلر. يعنى قارانغى توندن ياقتى طاڭ آيرلوب

كورنگانگه قدر، ديگان سوز بولا اول — ديدی شاكر ملا.

فريده شوندن صوڭ بر ايكی مينوتده اوطرمادی. هم اوزاق طورسه چبن صره باشلی ديب اوستەلدن تەرىلكەلرن هم صاماورن آلوب قويدی ده، چينا-ياقلرن سوورتە باشلادی.

اوی اچی بوركو ايدی. فريده تەرەزەلرنی آچوب يبەردی. طشدن ايسنەب طويا آلماسلق يومشق صاف هوا كردی. افقده زەنگەر صماق ياقتی طاڭ، مينوت صاين هامان آچلوب، ياقتروب كيلە؛ هواده يولدزلر آقرنغنه بر بر آرتلی سوونه بارالر؛ ئەتەچلر قچقرا؛ مسجد آرياغنده طنغنه آغوب ياتقان صو اوستنده ايرتە اويانوب توشكان قاز طاوشلری ياڭغری؛ ئەرەمەده قوشلر صايراغانی ايشتلە...

فريده هامان آش اورنی جيوشدره ايدی ملا، قرآن اوقی باشلادی. بوملا، آطنەسنده بر جمعەدن باشقه نمازلرنی مرتب اوقوب بارماسەده، قرآن اوقورغه بيك هوسلی. اول قرآن آيتلرينڭ تيرەن معنالرن اويلاب، فصاحت وبلاغتينه مفتون بولوب قرآننی بيك ياراتوب ماتورطاوش بلەن مصر مقامنده اوقی. بر اوقی باشلاسه اول بتون دنياسن اونوتا. اول يومشاق كوڭللی كشی! قای بر آيەلرنی اوقوغانده آنڭ كوز آلمالری يەش بلەن چلانا...

مونە اول «لا اقسم» سورەسينڭ آيەلر آخرندەغی «را»لرنی كوچلی طاوش بلەن قالون چغاروب: «فاذا برِقَ البصرُ وخسفَ القمرُ وجمعَ الشمسُ والقمرُ. يقولُ الانسانُ يومئذٍ اينَ المفرُّ...» ديب اوقوغاچ ده «نيندی قورقنچ! دهشت بيت!» ديگان ايدی، قزی فريده:

— ئەتی نرسه قورقنچ؟ نرسه؟ — ديدی.

— مونه قرآننڭ آيەلری قورقنچ. قيامت كونی حقنده سويلی...

— نرسەدی، ئەتی؟ سويلە ئەلی.

— آنی قزم، ترجمه ايتوبكنه كامل فصاحتی وبلاغتی بلەن بلدروب بولمی... شولایده ترجمه ايتيم ئەلی: «قيامت كونی بولغانده كوزلر حيران قالور. آی طوتلور. قوياش بلەن آی برگه كيلوب قوشلور. شول چاقده انسانلر «ايندی قاياغنه قاچيق ايكان!» ديب فرياد ايتەرلر، دی.

— اوقو ئەلی ئەتی! اوقو، مين شول قورقنچلرنی ياراتام حكايه ورومانلردەده گل يير تترەو اوطچغو، جيل، داول كبك стихійныя явленія يازلغان بيرلرن ياراتام. شونسی اوكنچ ئەتی: عربچه آڭلاميم. عربچەده اوقوتقان بولساڭ ئەتی، مينده شولارنی آڭلار ايدم. يەشدن اوك گل روسچه اوقو... ايندی مسلمانچەده كيرەك. مينگنه مسلمانچەدن محروم قالدم: فاطمه آپاده مسلمانچه اوقودی، صالحه آخرەتمده آلارسيندن اوقوغاننڭ صوڭنده قايسی‌در بر شهرگه باروب قورصده بولدی. مينگنه قالدم... يه طاغی اوقو ئەلی ئەتی، سينڭ طاوشڭ بيك ماتور، كوچلی теноръ بيت. مين طڭلارمن. اوقو ئەلی!

ملا قرآن اوقی. آلار اوطرغان بولمەنڭ مسجد ياغينده تابا، شرقغه قارشی قاراغان آچق تەرەزەلرندن ياقتی طاڭ كورنه. اول هامان ياقترا، كيڭەيه بارا. افق آللانا، هم قزارا كيلە — هامان آچولا... دنيا ياقترغاندن ياقترا!.. ملا قرآن اوقی، قزی چن اخلاص بلەن آنی طڭلی. كوڭلی ايذگو اويلار بلەن طولی ياراتقان ئەتيسينڭ طاوشنده نينديدر روحانی بر ماتورلاق حس ايتوب، يوطلوب طڭلاب اوطورا.

ايرتە نمازغه آذان ئەيتكاچ، ملا مسجدگه كيتدی. فريده اش بترگاچ، تەرەزەدن باشن چغاروب يەملی طاڭنی بيك اوزاق قاراب طورغاننڭ صوڭنده كوكرەگن طوتروب، طوتروب برنيچه مرتبه تيرەن صولادی‌ده، اوز بولمەسينه كروب كيتدی. اوزينڭ ئەلبومندەگی رسملرنی قاراشدردی وبر آز شعرلر اوقوشدرغاچ، يوقلارغه ياتدی.

فریده یوقودن طورغانده ساعت ۱۰غه یـاقن ایدی. اول بوکون بر آز کیفسزره‌ك طوردی. آڭار شول کوننی ایرته بله‌ن عموما خاتون ـ قز جنسنده بولا طورغان بر وقتلی آورو... بر اش واقع بولغان ایدی. یوونوب کیینگاننڭ صوڭنده، شولای‌ده اول، بایتاق یورط اشلری اشله‌دی هم ایندی روزه طوتونڭ معنی‌سی یوقلغن اویـلاب، اوزینه صاماور قویدی. کون بیك اسسی ایدی. اوی اچنده اسسی هم بورکو بولغانغه، اول کوله گه‌ده بولدر اوستنده‌گنه اوزینه چه‌ی ئه‌زرله‌دی‌ده، کچکنه طوغانلرن جییوب آلار بله‌ن برگه‌له‌ب چه‌ی اچه باشلادی. شولای ایتوب فریده نه‌ق چه‌ی اچوب اوطرغانده‌غنه قرده‌غی اشچیلری یانندن شاکر مـلا قایتوب کیلدی. قابقادن کرو بله‌ن اول کوله گه‌ده چه‌یله‌ب اوطرغان قزن کوروب آزغنه آچولانغان طاوش بله‌ن:

ـ بو نی اشڭ فریده.. نیگه روزه طوتمیسڭ؟..

ـ دیب سوزن بتره آلمادی، فریده شوندوق سیکروب طوردی‌ده:

ـ طوتوڭز، طوت! اورازا قاچدی بیت! یوگرڭز!ـ دیب باقچه‌غه تابا یوگروب کیتدی. به‌یل‌میچه گنه باشینه صالونغان کچکنه یاولغی آق کوبه‌له‌ك شیکللی جیل بله‌ن بر یاقغه اوچوب کیتدی. فریده ئه‌تیسی یانینه کوله، کوله: «اوف، اوف الله ئه‌تی طوتا آلمادم بیت اورازانی!...» دیب یوگروب کیلدی. آنڭ بیت آلمالری قزارغان، کوزلری نورلانغان ایدی. کینه‌ت یوگر و سببلی یش، یش طن آلغان کوکره‌گی سلکنوب طورا ایدی. اول ئه‌تیسی جیگوب قایتقان آطنڭ موینندن صیپاب، یاللرن صپروب، بر آز زارلانو براق:

ـ بیگره‌ك قزو یوریسڭ ئه‌تی، آبـاو! مینم «یورتاق»نی تیرله‌توب بترگانسڭ... ئه‌تی، ئه‌یده چه‌ی اچه‌رگه... ـ دیب اوصالغنه کولوب کیتدی. هم باقچه قیماسینه کیلوب قونغان یاولغن باروب آلغاچ، چه‌ی اچوچی طوغانلری یـانینه باروب اوطردی. شاکر مـلا آطن طوغاروب، ترانتاسن لاپاص اچینه کرتوب قویغاچ، طاماق طویدروچی بالالری یانینه کیلدی هم باصنقی‌غنه بر طاوش بله‌ن:

ـ قزم، روزه‌ڭنی آچقانسڭ ایکان آخری، چدی آلمادڭمنی؟ کون بیك اسسی شول ـ دیدی.

ـ چدی آلماغاندن توگل، ئه‌تی. بویل اورازانی بیك اخلاص بله‌ن برده قالدرمیچه طوتارغه نیت ایتوب طورا ایدم‌ده.. بولمادی شول...

ـ نی‌دن؟

فریده آزغنه اویالوب طوردی‌ده:

ـ خدای قوشمی ـ دیدی.

بر موژیك بواسه، بو سوزنی بیك تیز آڭلاماس ایدی بلکه، لکن ملا، شریعت کشیسی بولغانغه، قزینڭ جوابن شوندوق آڭلاب آلدی‌ده آرتق صوراشمادی، تیك:

ـ لکن قزم، بولارغه صاماور قویوب، خلق کوزینه کورنوب اوطرو بیك کیلشوب یتمی، شول ـ دیدی. فریده آڭار:

ـ قوی ایندی ئه‌تی شول موژیکلرڭنی ـ دیدی. طوتسام مینم اورازام خلق اوچون بولاچقمنی؟... مین شولارنڭ قارا عادتلری و ریالری بله‌ن یورر حالم یوق. خدای اوزی قوشماغاچ، موژیکلر میڭا نیگه؟... ـ دیدی.

فریده هروقت دیورلك جرلاب یوری طورغان شایان وشاد روحلی بر قز بولسه‌ده، دینی حسلرگه، عبادتلرگه و کورکه‌م ملی عادتلرگه کوڭلنده احترامی زور ایدی. اول بویل روزه‌نی، چنلابده، کامل اخلاص بله‌ن بر کون‌ده قالدرمیچه طوتماقچی ایدی، لکن رمضان باشنده شول بتون خاتون ـ قز جنسینه توشه طورغان «آفة سماویه»گه دوچار بولدیغندن بر آطنه بوینچه روزه طوتمیچه:

ـ بیك طوتار ایدم‌ده اورازانی، خدای قوشمی شول! ـ دیب یوردی.

علی رفیقی.

عزرائیل.

قطعه. (سوژەت روسچەدن).

صوغش ماوقتادی...

طاڭ بلنگان وقتدن الوب تا قارا کیچکەقدر بتون دنیانی یاڭغراتوب طوب یەدرەلر ینڭ کیلوب توشووی، یاکه اوماڕتا قورتی کبك ملطق اوطلر ینڭ بزلداب اوتوب یورولری بردن ماوقتادیلر. قارانغی توشکاچ، کونی بویی برسن برسی ئوترو بقروب، تمام وحشی حیوانلر درجەسینه یتوشکان «کوك»لر یراقدەغی طاولر آرتینه کیتدیلر، «صوری»لر ایکنچی یاقغه بورلوب یراقده کوگەروب کورنوب طورغان اورمانلرغه تابا قایتوب کیتدیلر. بولارده تگیلرده برسیده اوزلرن جیڭگانگه حسابلامادیلر؛ نزاعلی یېر ئولکلرگه گنه قالدی...

قارانغیلق جیگدی...

عجائب بر طنلق، یاڭاغنه یېر یوزن تترەتکان طاوشنی، آلشدردی... یراقدەغی طاو باشلرنده صالنوب طورغان قارا-قالون قار بولوطلری بردن-بر ئولکلر اوستینه تابا کیلەلر. آچی، اوزەکارگه اوتەرلك صالقون جیل اورمانده یالانغاچ آغاچلرنڭ طارماقلری آراسندن صزغروب ئلله نیندی قورقنچلی یورەکارنی ارنته طورغان، آدمنڭ جلاسینی کیترەطورغان طاوشلر چغارا. آنڭ طاوشینه شول کون ئولگان نیچه مڭلر آدم بالالرینڭده اکڭراشقان طاوشلری قوشلغان کبك بولا...

جیل قارنی همان سبره، بر اورندن آلوب کیتوب ایکنچی اورنغه آلوب باروب اویه... تیك شول قار آرالرندن آطلرنڭ جاللری غنه جیلگه جیلبردەب کورنه.

کونی بویی طارتشقان آدم بالالرینڭ تەنلری بردن-بر صوونا، قان یلغەلری بردن-برتاما... کونی بویی شول کچکنه یېر کیسەگی اوچون طارتشقان آدم بالالری حاضر ایرکنەیوب یاتالر، یېر آلارنقی؛ کونی بویی قورغاشن یەدرەلر ئوترە آلماغان آدم بالالرینڭ جانلرن صووق آلا؛ صووقغه ایکی یاقده بر: اول «کوك»لرنی قزغانماغان کبك «صوری»لرنیده قزغانمی، اول آلارنی قاترا... قشنڭ صالقون، اوزون تونلری مونده طاغیده اوزونراق طاغیده صالقونراق کبك طویولا...

ای، ربم!...

یراقده طنچ طورغان آدملر آوروب صقتاب، اوزلرینڭ یومشاق توشەکلرنده، جلی اویلرنده ئولەرگه یاتقاندە تونلرنی اوتکەره آلمیلر... اما مونده!!!... مونده، بو اللەنڭ قهری توشکان یېردەگی تونلر، بیکره کده قشقی صالقونلرده...

بو-اللەنڭ قارغاغان تونلرینڭ برسی...

مونده مجروحلر شوندی تونلرده اوزلرینڭ کیتکان آوزلرندەغی سویەکلەنگان تللری برله بر اللەدن اجل تلیلر...

قار اوستندەقانغه بویالوب یاتقان آدم بالالرینڭ برسی کوچکه گنه ترسەگینه طایانوب اوزینڭ طونوق کوزلری برله ئەیلنه-توگەرەککەقاری...

— طوغانلر! طوغانلر!... مینی قالدردگز مونی؟!.

بوحالنی کوروب آنڭ یورەگی ژو-و-و ایتوب کیته، شول مینوتده اوق آنڭ کوز آلدینه بوکونگی دهشتلی واقعەلر کیله...

«کیلەلر... مونه کیلوب یتدیلر... اشتیك... اوررا... مونه کاماندیر یغلدی... آنی تیزگنه لاچینکەگه صالوب آلوب چغوب کیتەلر. بولارنڭ کوبسی یغلا ایمش... کوزلرن آقایتوب مطقلرن کوتەروب بولارغه قارشی «کوکلر» کیله ایمش...

مونه بوده یغلدی...» شوندن صوڭ بر نرسەیوق... بتون دنیا طندی... هیچ نرسه سیزلمی...

آورتمی... بوشلق... اما حاضر!.. آورتونکده، صزلاونکده نی قدر قیون ایکانلگن بر الله‌ده اوزیگنه بله...

آنی قالدرغانلر... اول شونده طارقالغان ئولکلر آراسنده بر اوزی...

یوق، اول بتونله‌یوك یالغز توگل! ئه‌نه، قار آستندن ایکی طونوق قارا کوزلر کورنوب طورا. یا، ربم! اول کوزلرده نی قدر قایغی، حسرت، عذاب مهرلری باصلوب قالغان... آلار سلکنمی تیك بر نقطه‌غه، قاراب قاتقانلر..

مونه اوزاقلامی مونك یانینه بیك قیونلق برله «کوك» کیله هم شونده یاتقان ملطق صابینه یابشا، لکن حالی بوقلقدن کوته‌ره آلمی. صوری آکار:

— ئوتر، زنهار اوچون ئوتر! سیگاشونك اوچون رحمتلر ئه‌یتورمن - دی. شولوق سوزنی اوز تلنده «کوك»ده ئه‌یته.

بولارنك یوزلرنده یلمایو کورنه، آلار ایکسی‌ده بر برسن آکلیلر. شول یلمایو برله بولارنك آراسنده‌غی دشمانلق‌ده بته. بولار بر - برسینه یاقنراق کیلوب:

— طوغان، آورتامی؟... قای توشکه تیدی؟

- دیب «صوری» بیك چتنوب‌غنه صوری. موکار قارشی «کوك»:

— آورتامی قای‌یرك آورتا؟ - دی.

بولار ایکسی‌ده آکلاشدیلر: برسی اوزینك صغلغان آیاغن، ایکنچیسی کوکره‌گنده‌گی کیمینك اشتیك برله تیشلگان یرن کورسه‌تدی.

«کوك»، «صوری» نك یانده‌غی آصلنغان شیشه‌گه سؤاللی کوز بله‌ن قاراب:

— اچه‌سی ایدی! - دیدی موکار قارشی «صوری»:

— آنك اچنده بر نرسه‌ده‌یوق شول، طوغان!.. قار یوتارغه کیره‌ك.

— آه نیقدر قیون آور... ای خدایم! تیك بر اوزك بله‌سك!

— قیون اشلر.. بر دن - بر اجل یاقنلی...

ایکسی‌ده طوقتادیلر هم شول سوزلرنی ئه‌یتو برله ایکسی‌ده قارغه باشلرن قویدیلر.

وقت آقرنغنه اوته. صالقون بر دن - قوتل‌نه «صوری» طاغی ترسه‌گینه طایانوب:

— ئولمه کمی ئلی؟ — دیب صورادی.

بو وقت «کوك» یارتی گه‌وده‌سی برله کوته‌رلوب، ئلله قایا یراقغه تابا قاراب طورا ایدی؛ آنك کوزینه یراقدن اوط کورنگان کبك بولدی. درستیده، یراقدن اوط کورنه ایدی. مونی «صوری»ده کوردی، بولار بر — برسینه قاراب طوردیلرده:

— ئه‌یده شونده تابا شووب باریق، الله رحیملی بلکه بزنی ایسه‌ن قالدرور — دیدیلر. ایکیسی‌ده اوز تللرنده ئه‌یتدیلر، لکن ایکیسی‌ده برسن برسی آکلادیلر. بولار آرقالرن ترءب شووشوب کیته باشلادیلر. آورتوغه چدی آلمی اکغراشالر.

لکن اوزلری هه‌ان آلغه بارالر... مونه کینه‌ت ایکیسی‌ده طوقتادیلرده بر — برسینه سؤاللی قاراش برله قاری باشلادیلر.

— طوغان یاقنلیمز بیت! بزنکیلرمی ایکان؟...

— ئه‌یده مونده یاتقانچی آلغه تابا باریق...

لکن آلارنك ایکیسی نك‌ده آرتق حاللری یوق ایدی. یوره‌کنك تیبوویده بردن بر — آقرینایا باشلادی؛ کوز آللری قارانغیلاندی.. ئلیگنه کوز آللرنده یاتقان آط ئوله‌کسه‌سی، شونده یاقنده‌غنه بر کوپچه‌گی صنغان طوب آرباسی، قار آستندن کورنوب طورغان یوزز وقلی آدم قولی حاضر برسیده یوق، ئلله قایا کیتکان...

کینه‌ت کوکدن بولارغه تابا آق په‌رده‌گه چورنالغان قولینه بر صاوت طوتقان فرشته اوچوب کیله باشلادی. اول بولار یانینه کیلوب یتدی‌ده شول قولنده‌غی صاوتدن ایکیسینه‌ده بره‌ر یوتوم یوتدردی..

اول عزرائیل ایدی...

شول مینوتده‌اوق فرشته کوزدن یوغالدی. اول اوزی برله برگه بو ایکی آدم بالاسینك جانن‌ده آلوب کیتدی. شونك ایله بولارنك عذابلریده، آورولریده، قورقولریده بارسیده بتدی..

و. بایزید.

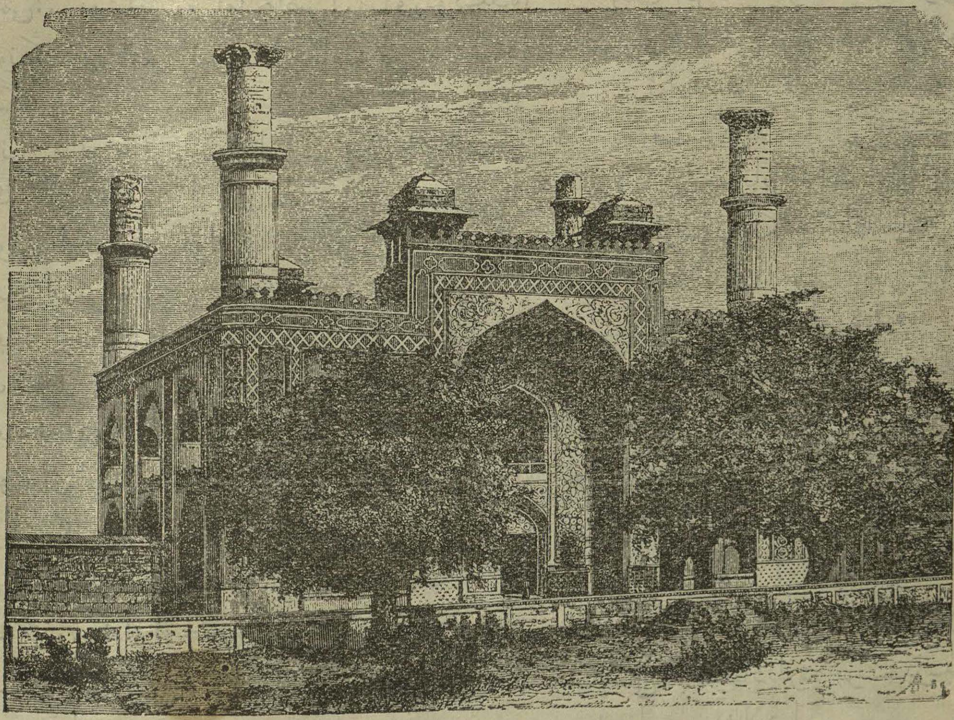

هندده اسلام جامعی.

سوله‌میف. (*)

IV

سلیمان پادشاه تیره‌ن اویلارغه طالغانده اوزینڭ بطن‌الحوی طاوی ایته‌گنده‌گی یوزم باقچه‌سنده یال ایته‌رگه حال جیارغه یاراتا ایدی. بو باقچه‌نڭ اوچ طرفی زیتون، سروی، آنار آغاچلری، قزل ناراطلر اوسه طورغان اورمان، دورتنچی یاغی بیوك طاش قیما ایدی. بو باقچه تیره‌سنده‌گی باشقه یوزم باقچه‌لرده سلیمان خزینه سینکی ایدیلر. اول آلارنی هر قایوسن اجاره‌گه بیره ایدی.

بوکون سرایده آثوریه‌دن کیلگان ایلچیلر حرمتینه زور مجلس یاصالغان ایدی. مجلس طاڭ آتقاچقنه بتدی. سلیمان آرتق آرغانلقدن یوقیغه کیته آلمادی. طاتلی شرابلر آشترتن ایلچیلرنڭ تلن چیشمه‌وی آنی بر آز بورچوغه صالغان ایدی.

شولایده اول آلارنی اوزینڭ اوستا سوزی برلن چلغاب آلا آلغان ایدی. اول اوزینڭ آثوریه حکمداری برلن دوستلقنی صاقلاب «خیرام»نڭده دولتن آچ کوزلی شرق خلقلرینڭ طالاوندن قوتقاروب قالا آلاچاغینه ایناتغان ایدی.

طاڭ آتقاچ پادشاه اوزن سویوکلی باقچه‌سینه ایلتورگه قوشدی. صاقچیلرن قابقا توبنده قالدروب باقچه‌غه اوزیگنه کردی. مونه ایندی اول طاو باشنده چقلی آغاچ بوتاقلری آستنده اولطرغچده یالغزینه اوطروب طورا ایدی. اول اوستینه قار کبك آق جه‌یمه کیگان ایدی. عقللی پادشاهنڭ کوزلری تیره‌ن اویغه طالوب شرقغه - چغاسی قویاشقه تابا قاریلر ایدی. مونه قویاش چققانده ایسه طورغان جیل ایسه باشلادی. اول جیل اوزی برلن بتون باقچه اوستنده طورغان خوش، چه‌چه‌ك ایسلرن یراقغه یراقغه آلوب کیته... سلیمانڭ بوفا کییملرینڭ ایته‌کارن جیلفرده‌ته ایدی. توز سروی آغاچلرینڭ باشلری آقرنغنه سلکنه‌لر،

(*) ۱٤نچی ساندن دوامی.

قزل ناراطلر آقرنغنه صغولغان صماق بولالر ...

مونه يرافده توگل آغاچلر آرتندن غنه سليمانغه بر ماتور صاف نچكه، قز طاوشی کیله باشلادی. سلیمان یاخشیراق ایشتور اوچون آیاق اوستینه باصدی. بو طاوش آفرن بولسه‌ده بتون طلق اچنده، طاودن گوركه‌ب چققان چيشمه طاوشی کبك یاکراب بتون باقچه اچنده طارالا ایدی. کمدر برده موکلی جر کویلی ایدی. سلیمان‌نك بو طاوشنك آقرنلغینه صافلغینه قوش طاوشی کبك یاکراوینه خضوری کیلدی. اول جلمایوب قویدی. طاوش همان یاقنلاشه ایدی. مونه ایندی اول تنگی یاقنلغی سروی آغاچی آرتندنغنه بولوب ایشتله باشلادی. سلیمان قولی برلن آغاچ بوتاقلرن بوگوب قارارغه طوتوندی. تەبەنەکگنه آق طاش قیمانك آرغی یاغنده‌غی باقچه‌دن یوزم توته‌للری آراسنده صییق زەنگەر کولمه‌کلی بریه‌ش قز بوگولوب نیدر اشلی هم جرلی ایدی:

کونگه ایندی صالقن توشدی
اوزاقلامی تون یته‌ر
کیل جاناشم کیل تیزره‌ك
بولونده‌غی بولان کوك.

اول شولای جرلی جرلی یوزم چوقلرن بەیلی ایدی. بەیلەگاچ طوروب ایکنچسن بەیلی‌ده آفرن آفرن همان قیماغه یاقنلاشه ایدی. اول یالغز ایدی، اول تیك قوش کبك یوزم چەچەگینك چق صالقنی برلن قوشلغان تەملی ایسینه ایسروب اوز اشن اشلی ایدی. مونه اول طاغن ماتور صاف طاوشی برلن جرلی. اول شولای جرلی جرلی بتونله‌ی سلیمان یانینه توشوب‌یندی. آنی کورمیچه ایکنچی توتەل بوینچه منه باشلادی.

کیل جناشم کیل تیزره‌ك،
بولونده‌غی بولان کوك.

دیب کویلی ایدی. اول طوقتاب ایولدی. سلیمانغه اول قواق آرتنك کورنمەس بولدی. سلیمان آقرنغنه:

— ماتور قز طاغن جرلاسانا، مین سینك گوزەل طاوشکنی طاغن ایشته‌سم، اوزکنی کوره‌سم کیل! - دیدی.

قز سیکروب طوروب سلیمانغه تاباڭ ئەیلەندی .. شول وقت ایسوب کیتکان قارشی جیل قزنك بوقا کولمه‌گن بتون تەنینه صلاب قویدی. سلیمانغه آنك آلما کبك طوپایوب طورغان ایمچه‌کاری کچکنه یاتصی جامیاق کبك قورصاغی، اوزون طوری آیاقلری هەمەسی آیرم آچق کورندی. اول آنك بتون تەنن یالانغاچ کبك کوره ایدی آنك بتون اون اوچ یاشنده‌گی ماتورلغی (*) طشقه چققان ایدی. سلیمان:

— سینك طاوشك بلبل طاوشی کبك نفیس، یوزك ئەاله نیچك سویکلی! - دیدی

یاش قز سلیمانغه یاقنراق کیلوب عجبسنوب قارادی. آنك قارا طوطلی آچق یوزی قویاشقه پشکان ایدی. بودره صاری چەچلری ایك باشلرینه آرقاسینه توشوب طورالر. ایرته‌گچکی قویاش آلارنی ئللە نیچك یالتراتا ایدی. ماکلای چەچلرینه ایکی قزل مەك چەچەگی قاداغان، اوزون نچکه موینینه قزل گولەب جیله‌کلرندن تزمه کیگان ایدی.

اول اوزینك صاف طاوشی برلن آقرنغنه:

— مین سینی کورمه‌گان ایدم. سین قایان کیلدك صوك؟ — دیدی.

سلیمانك: «ماتور قز، سین بیك خوش جرلیدر ایدك!» دیگانینه قارشی اول اویالوب کوزلرن توبەن توشوردی. آنك اوزون کرپکلری طاغنده آچغراق کورنەلر ایدی. سلیمان:

— سین اوزکنك سبوکلك حقنده جرلیدر ایدك بوغای! اول شولای بولونده‌غی بولان کبك تیز یوگره‌منی؟ اول بیك ماتوردر ایندی! شولایمی گوزل قز؟ — دیدی.

(*) جنوب خلقی عادتده ایرته‌رەك اوسوچەن بولالر. آلارنك ۱۳ یەشلك قزی بزنك بو ییرده‌گی ۱۷ یەشلك درجەسنده بولا.

قز تيك جلماياغنه. آنڭ قار كبك آق تشلرى صدف كبك يالتريلر. اول:

— منم سيوكلم يوق. مين تيك جرلرننه ايدم. مينم ئلى سيوكلم برده بولغانى يوق! — ديدى.

ايرته‌گچكى جيل آفرنغنه باصلا باشلادى. قشلر طاوشى طندى. سليمان برلن باقچه‌چى قز برسوز ئه‌يتشمى تيك قاراشوب طورالر ايدى

بر آز وقت اوتكاچ سليمان:

— مين سيكا اشانمم ماتور قز. سين اوزڭ شولاى چيبه‌ر، سويكه‌لى ..

— سين مينى كوله‌سڭ گنه. كوره‌مسڭ مين نيندى قوياشقه پشكان؟ بتونله‌ى قاپ قارا، ديب اوزينڭ قوللرن يوغارى كوته‌ردى. كيڭ بوش جيكى آفرنغنه صوورلوب توشدى ده‌اوزون توز ماتور قوللرى يالانغاچ قالديلر. قز:

— آبيلرم ميكا آچولانديلرده‌باقچه‌قارارغه‌قوشديلر. مين قزوقوياش آستنده بتونله‌ى قارالدم! — ديدى.

سليمان قزغه كوته‌رلوب قارادى. اول يالغانلى ايدى. اول قوياشقه پشكان بولسه‌ده تيك طاغنده ماتورلانا توشكان ايدى. اول آكار:

— آى، يوق گوزل‌قز. قوياش سينى طاغن‌ده ماتورآيته‌غنه توشكان. مونه سين كوله‌سڭ، سينڭ آق تشلرڭ كورنوب طورا. نه‌ق كوك صو اوستنده آققشلر كبك! سينڭ بيت اورطه‌لرڭ، ئه‌نار كبك قزل ايرنلرڭ. . آلارغه قاراو اوزى برزور بخت. چه‌چلرڭ... بله‌مسڭ سينڭ بودره چه‌چلرڭ نرسه‌گه اوخشاغان؟ بلكه سينڭ كورگانڭده باردر: كيچ برلن «عالعاده» طاودن كون صاين آق صارق كوتو توشه. بتون طاو ايته‌گى جمالدى. صارى قوم كوته‌رله. طوزان آراسنده يراقغه آق صارقلر كيچكى قوياشنڭ قزغلت نورى آستنده ئلله‌نيندى بودره بولوب كورنه‌لر. مونه سينڭ چه‌چلرڭده‌شولاى كوتو برلن قابلانغان طاو ايته‌گينه اوخشى.....

اى سين نيندى ماتور! سينڭ موينڭ داود مناراسى كبك توز، ماتور — ديدى. ماتور قز:

— داود مناره‌سى ديسكمى؟

— ايبو، ايبو ماتورلرڭ ماتورى، داودنڭ مناراسينه مكلوب جيكولگان دشماننڭ قالقانلرن آصوب قويغانلر. مينده اوز قالقانمنى سينڭ حسنڭ طرفندن جيكلگانلكمدن سينڭ مناره‌ڭا آصام!

— طاغن - طاغن سويله‌سه‌نه. هيچ طوقتامى سويله‌سه‌نه!

— سين، مين ده‌نكاچ ئه‌يله‌نوب قاراغانده، مين سينڭ يوقا كولمه گڭ آرقلى كوكره‌كلرڭنى كوردم... ده مونه اول ميله‌وشه‌لر آراسنده اوطلاب يورى طوزغان صايغاقلر قايده! ديب اويلادم. سينڭ بويڭ خرمه آغاچى كبك توز ايدى. سينڭ كور ايمچه‌كلرڭ يوزم چوقلرى كبك قاباروب چققانلر ايدى...

باقچه‌چى قز اويالوب يوزن قوللرى برلن قابلادى، قلاقلرى قوماچ كبك قزارغان ايديلر. سليمان آكار قوللرن يه‌رورگه قوشدى. اول آقرنغنه عقللى پادشاهغه بوى صونوب قوللرن توشوردى. سليماننڭ ماتور قارا كوزلرى آكار قاراب طورالر. اول قارا كوزلردن چه‌چلگان نورغه چدى آلمى، آچولانوب:

— سين كم بولاسڭ صوڭ ئه‌يتچى؟ مين سينڭ كبك بر كشى‌ده كورگانم يوق - ديب صورى.

— مين بر كتوچى آپپاغم. مين يه‌شل طاوايته‌كلرنده ماتور صارق كوتولرى كوته‌م. آنده بيك حضور. مينم اوطلاوغمه قوناق بولوب كيل.

قز باشن چايقاب:

— سين چنلا يوق مينى سينڭ سوزڭه اشانور ديب اويليسڭمى؟ سينڭ يوزڭ قوياشقه پشمه‌گان، آچى جيلدن يارلماغان... سينڭ قوللرڭ بالاوز كبك آق. اوستڭده شوندى نفيس يفه‌ك كييم. سين بيت طاش قيما آرتندن چقدڭ. سين ئلى پادشاهنڭ يا

قنلر ندن برسيدر. ايبو، درست بر بەيرەم كوننى مين سينى اورامده كوروب سينڭ آطلرڭ آرتندن يوگرگان ايدم.

ــ سين درست ئەيتدڭ ماتورقز. مين پادشاهنڭ ياورلرندن برسى. مين آنڭ آشچيسى. سين مينى پاسخا كوننى كورگانسڭ. يه سين نيك آلاى مينلن چيتده طوراسڭ؟ ياقنراق كيل سگلم. مونه بوطاش اوستينه اوطرده ميڭا اوزڭنڭ كم ايكانڭنى ئەيت. سينڭ اسمڭ نيچك؟

ــ سولەميف.

ــ سولەميف سيڭا آبيلرڭ نيك آچولانديلر.

ــمين آنى ئەيتورگەده اويالام ايندى. آلار ميڭا آقچه بيروب ايكمەك هم چغط آلورغه يبەرگانلر ايدى. ئه مين...

ــسين آقچەلرنى جويدڭمى؟

ــ يوق جويمادمده... (سولەميف باشن توبەن توشروب شپرتقنه) ـ ايكمەك برلن چغط آلغاچ قالغان آقچەمه بيك آزغنه مصر صانوچيلرندن گل مايى آلدم.

ــ سين آبيلرڭه گل مايى آلغانڭنى ئەيتمەدڭمى؟

ــ ئەيتمەدم. (آقرنغنه) گل مايى شوندى خوش ايسلى!

سليمان جلمايوب آنڭ كچكنه قولن سويه:

ــ سيڭا يالغزڭه باقچەده كوڭلسزدر!

ــ يوق. مين اشليم. اشلەب آرغاچ جرليم. توش وقتنده ميڭا آشارغه كيترەلر. كيچ برلن آبيلرمدن برسى مينم اورنغه كيله. مين قايسى وقت كشى قيافتلى طامرلر قازيم. آلارنى مصر صانوچيلرى قيمت بهاغه آلالر. درست بولسه آلار آندن تەملى يوقوغه يبەره طورغان دوا ياصيلر ايكان. اول طامرلرنڭ كشينى سويدررگەده كوب فائدەسى بار ديلر. درستمى؟

ــ يوق سگلم عشقغه نيك محبتگنه سبب بولا. سينڭ آتاڭ آناڭ بارمى؟

ــ ئەنيم گنه بار. ئەتييمنڭ ئولگانينه ايكى يل طولا. آبيلرم ئەتييمنڭ اوّلگى خاتونندن بو آنادن بز ايكەو. مينده سگلم.

ــ سگلڭ شولاى سينڭ شيكللوك ماتورمى؟

ــ اول ئلى كچكنه، بارى طوقز يەشندەگنه.

سليمان جلمايه آقرنغنه سولەميفنى قوچاقلىده، آنڭ قلاغينه سويلى:

ــ طوقز يەشندە. ديمك آنڭ ئلى سينكى كبك قالقوب طورا طورغان توشلرى يوق؟

سولەميف بر نيده دشمى، اوياتندن قزاراغنه. كوزلرى بختندن اوينيلر، كولەلر. آنڭ يورەگى دوب ـ دوب ايتوب سليمان پادشاهنڭ قولينه تيبه.

سليمان سولەميفنڭ قلاق يومشاقلرينه ايرنن قويوب:

ــ سينڭ صولشڭدن آلماچەچەگى ايسلرى كيله. سگلم، سويكلم سين مينى اوزڭنڭ بر قاراشڭ، موينڭدەغى تزمەڭ برله مسخر قيلدڭ.

ــ زنهار ميڭا آلاى قاراما! سينڭ كوز قاراشڭ مينم حالمنى آلا!

سولەميف بوسوزلرنى سويلەسەده، اما اوزى باشن سليماننڭ كوكرەگينه صالا. آنڭ مەك كبك قزل ايرنلرندن آق تشلرى كورنوب طورالر. ايرنلرى صووروب اوبەرگه حاضرلەنگان كبك ميملديلر. كوز قاباقلرى طاتلى اويقه كيتكاندەگى كبك يوملالر.

سليمان اوزينڭ قزو ايرنلرى برلن سولەميفنڭ ميملداب طورغان آوزينه صارلا. آنڭ ايرنلرينه سولەميفنڭ تلينڭ جووشلگى، قزوى بەرلوب طورا. سليمان موڭارچه بولماغان درد هم تلەو برلن يانا باشلى.

شولاى بر ايكى مينوت وقت اوزا. سولەميف شپرتقنه:

— سین نی اشلیسنگ؟ سین مینی نی اشلەتەسنگ؟ـ
دیب صوری.

سلیمان آننگ یومشاق قلاق یافراقلری یانندەغنه:

— سینگ ایرنلرنگدن، تلنگدن سوتکه قاتش بال
طامغان کبک طاتلی جاناشم. قیمانگ بویاغینه مینم
یانغه چق. بزنی موندە برەودە کورمی موندەغی
سروی آغاچلری آستندە حەتفه کبک یەشل چیرەم...
— دی. سولەمیق طارتنا:

— یوق، یوق تیمه میگا. میندن بولمی - دی.
سلیمان اوزینگ قارا حەتفه کبک کوزلرن
طوتروب قاراب:

— سولەمیق... جانم. . سین تلیسنگ سگلم،
سویکلم کیل یانمه. . — دی.

یراق توگل آیـاق طاوشی ایشتلە. سولەمیق
سلیماننگ قوچاغندن اچقنماقچی بولوب طـارتنه.
سلیمان آنی کچکنه قوللرندن طوتوب قالا. آننگ
قایدە طورغانلغن صوری:

— جانم ئەیت سین قایدە طوراسنگ؟ مین سینگ
یانگا بارەمن — دی. سولەمیق قزولانوب:

— یوق، یوق، مین سیگا قایدە طورغانلغمنی
ئەیتمیم! ئەیتمیم! ـ دی. سلیمان آگار قارشی:

— قـایدە طورغانلغنگنی ئەیتمیچه مین سینی
یبەرمیم. مین سینی تلیم جانم... تلیم!

— یاخشی ئەیتەم...لکن سین بو تون کیلمەسکه
وعدە بیر. ایرتەگی تونـگەدە... بو‌رسی تونـگەدە
کیلمه! قدرتلو پادشاهم... سین اوزنگنگ سویکلوگنی
اوزی تلەمی طوروب یورچمه!

— مین سیگا یورچماسقه وعدە بیرەم. . قایدە
طورغانگنی‌غنه ئەیت. .

— قالاغه بارغاندە کیدرون یلغەسن چققـاچ
قابما قارشی بزنگ یورط .. کیزلەو یانندە. آنـدە
بزنگ یورطدن باشقه یورط یوق.

— ئە سینگ تەرەزەنگ قایسی‌سی؟

— سیگا نیگه جانم؟ آباو میگا آلای ایتوب
قاراما. سینگ کوز قاراشنگ مینی سحرلی. اوبمه
مینی... اوبمه! جانم... اوب طاغن برگنه اوب...

— قایسی‌سی صونگ سینگ تەرەزەنگ؟

— تەرەزەم کون یاغندە. لکن مینم تەرەزەمدە
تیمر رەشەتکه بار. آنی آچوب بولمی. پوچماقنی
بورلغاچ ایشک بار. اول ایشک طوری مینم بولمەمه
کرە. بز آندە سگلم برلن برگه یوقلیمز.. اول یوقی
آراسندە بیک تیز طویا. سین بیت جانم کیلمەسکه
وعدە بیردنگ توگلمه؟

سلیمان اوزینگ اوزون بارماقلری برلن سولە-
میقنگ چەچلرن بیتلرن صیرادە سوزگه باشلی:

— مین البته بو تونی سینگ یانگا بارام. مین تون
اورتاسندە سینگ یـاندە بولورمن. البته بارام. بو
شولای بولورغه تیوش. مین شولای تلیم...تلیم.

— جانم زنهار آلای ایته کورمه!

— یوق. سین مینی کوتوب طور. قورقما. سین
میگا اشان. مین سینی قایغی‌غه صالمام. سیگا شوندی
زور شادلق بخت بیرورمن، اول شادلق یانندە
بوتون دنیا بر نرسەگەدە طورماس. حاضرگه خوش.
مینی کوتوب طورا طورغانلردر.

— خوش جانم... سویکلم مینم. یوق طوقته بر
آزغنه کیتەمی طور. سین میگا اسمگنی ئەیت.

سلیمان اویغه قالوب کوزلرن توبەن توشورە.
بر آزدن باشن کوتەروب:

— میـنم اسمم پادشاه اسمی برلن بر. مین
سلیمان. خوش! — دیب یوغالا.

V

بو کون حکم کونی ایدی. سلیمان پادشاه
عادتدەگیدن شاد هم آچق یوزی برلن اوزینگ
لبۋان سرایندە آنگ طوغری حکمن ازلەب کیلگان
کشیلرنگ اشلرن قاری ایدی.

آننگ فیل تشندن یاصاغان تختی زور بر زالنگ
تورندە طورا ایدی. بو بولمەنگ ایکی یاغندەغی

قرق باغانا تزلوب طورا... اول باغانالر اوزلری طاش بولسه‌لرده آلارنڭ طشقی یاغینه کاغز کبك یوقاغنه قزل آغاچ یابشدرلغان. سراینڭ ایده‌نینه واقغنه قزل ناراط شاقماقلری تزلگان ایدی. سراینڭ دیوارلرنده‌ده هیچ بر ییرده طاش کورنوب طورمی.. یوقا قزل آغاچ یابشدرلغان... اول قزل آغاچغه آلتون کمش برگه قاتش اورنه‌کلر توشورلگان ایدی...

تورده‌گی آلتی باصقچنی منگاچ سلیمان پادشاهنڭ تختی طورا ایدی. هر بر باصقچنڭ ایکی یاغنڭ آلتونلانغان جیز آرسلانلر یاتوب طورالر ایدی. تختنڭده ایکی قول قویغچلری یاتوب طورا طورغان کچکنه آلتون آرسلان قیافتنده یاصالغانلر ایدی. تختنڭ آرقاسی آلتوندن یاصالغان، طولغان آی کبك توگه‌رەك ایدی. سلیمان پادشاهنڭ تختی اوڭنده آنڭ آناسی «ڤیرساڤی» تختی طورا ایدی. اول ایندی قارتایغانلغندن سلیمان‌نڭ حکم مجلسلرینه سیره‌ك یوری ایدی. بو کونده سلیمان تختنده یالغزی ایدی.

آنڭ باشنده طارغنه آلتون تاج... تاجنڭ ئه‌یله‌نه‌سنڭ گی قارا آحاقلر ز بر جدلر تونله یالتراغان چاقال کوزلری کبك یالتراب طورالر... اوستنڭچی قزل یابو...

زالنڭ اوڭ دیواری بویلاب یه‌شل یاشمه اورندقلرده سلیمان‌نڭ کیچه‌گی قوناقلری ـ آثوریه ایلچیلری اوطرالر. آلارنڭ اوستلرنده صییق فه‌نه‌فر چه‌چه‌گی توسلی، چیتلرینه آق قزل طاسمالر قایوغان کییملر. آلار اوزلرینڭ مملکتلرندوك سلیمان‌نڭ عادل حکمی طوغروسنده ایشتکانلر ایدی. شونڭ اوچون آلار سلیمان‌نڭ هر بر ئه‌یتکان سوزن ایشتوب قالورغه طرشوب اوطرالر ایدی. آلار اوزلرینه قایتقاچ بنی اسرائل پادشاهسینڭ نیچوك حکم قیلغانن سویله‌یه‌چکلر ایدی. آلاردن چیتده‌ره‌ك سلیمان پادشاهنڭ وزیرلری... شهرلرینڭ والیلری.. عسکر باشلقلری... یاورلری اوطرالر ایدی. آلار آراسنده الوکده جلادلق ایتکان هم سلیمان‌نڭ طوغانی یوآڤنی ئوترگان وانیه... وباشقه‌لر. پادشاه تختینڭ ایکی یاغینه قوللرینه آلتون قالقانلر طوتقان آلتمش صاقچی تزلوب طورالر ایدی.

ایڭ الوك سلیمان آلدینه آخیور اسه‌لی قیمتلی طاشلر قروچی چقدی. اول فینیکیه‌ده بلا طاوارنده اشله‌گانده بر قیمتلی طاش طابقان ایکان. اول آنی قروب اوزینڭ دوستی ذکریا آشا قدس شریفڭ گی خاتونینه یبه‌رگان بولغان. بر آز وقت اوتکاچ اوزینڭ اوینه قایتوب کروی برلن خاتونندن طاشنی صوراغان. خاتونی آکار قارشی آنط ایتوب طاش حقنده هیچ بر خبری یوقلغن... آکار هیچ کمنڭ هیچ بر تورلی طاش کیترمه‌گانن سویله‌گان. دوستی زکریاغه بارسه اول طاشنی آخیورنڭ خاتونینه ایلتگانلگینه آنط ایتکان، هم ایکی شاهد کورسه‌تکان. مونه حاضر آلار دورتسی‌ده آخیور، زکریا ایکی شاهد سلیمان پادشاه آلدنده طورالر ایدی. اول آلارنڭ هر قایوسنده کوزلرینه کوزلرن تگوب قاراب طورغاچ صاقچیلرغه قاراب:

ـ دورتسن دورت آیروم بولمه‌لرگه بیکله‌گز!ـ دیدی.

صاقچیلر پادهنڭ سوزن بیرینه یتکرگاچ اول آلارنڭ هر قایوسندن آیروم ایزگان بالچق بیروب شول قیمتلی طاشنڭ قیافتن اشله‌توب آلورغه بیوردی.

بر آز وقت اوتکاچ صاقچیلر بالچق کیسه‌کلرن پادشاه آلدینه کیتردیلر. شاهدلرنڭ برسی آط باشی صماق ایتوب یاصاغان ایدی. ایکنچی‌سی ات باشی صماق شکل بیرگان ایدی. عادتده قیمتلی طاشلر شول قیافتده قروله ایدیلر. ذکریا برلن آخیورنڭ یاصاغان بالچقلری خاتونلر ایمچه‌گینه اوخشاشلی ایدی. سلیمان پادشاه:

ـ حاضر ایندی صوفر کشیگه‌ده حقیقت یه‌شرن توگل. شاهدلر صاتلق شاهدلر، زکریا دوستینڭ

امانتن طابشرمـاغان. بولار همه‌سی آیروم آچق. زکریا طاشنی آخیورغه قایتاروب بیرسون. آنـڭ اوستینه اوطوز آلتون توله‌سن. اون آلتون مسجدلر فائده‌سینه بیرسن. شاهدلر یالغان طانقلق ایتکانلری اوچون اونـار آلتون خزینه فائـده‌سینه توله‌سنلر! ـ دیدی.

پادشاه تختنی آلدینه اوچ یـکت چقدیلر. آلار آتالرندن قالغان میراثنی بولو طوغروسنـده عادل پادشاه قارشوسینه کیلـگانلر ایدی. آلارنڭ آتالری ئوله‌ر آلدندن:

ـ مین اوزم ئولـگانچ، سزگه مالمنی طوغریلق برلن بولب قالدریم، بوقسه سز قومسزلانوب مال بولـگانده‌اوز آرا دشمانلاشورسز. مین ئولـگاچ سز ورهـان اورتاسنده‌غی تومـگاکـگه بـاروب شول تومـگا کنی قازگز. سز آنده اوچ بولـکلی بر صاندق طابارسز. یوغارغی بولـگنده‌گی نرسه‌لر الوغـڭزغه، اورتاده‌غی سنده‌غیلر اورتانچی‌ڭزغه، آستده‌غیسی ایڭ کچوڭزگه بولور ـ دیگان ایکان.

آلار آتالری ئولـگاچ آنڭ وصیتی بوینچه تومـگاکنی باروب قازوب صاندقنی آچوب قاراسالر: صندقنڭ اوستـکی بولـگی آلتون برلن طولی، اورتا قاتنده بر ایکی کیسه‌ك سویه‌ك، ایڭ آستقی قاتنده بر کیسك کیبکان آغاچ طابقانلر. طوغـانلرنـڭ اورتانچیسی آغالرینه شول قدر آلتون قالوبـده اوزلرینڭ الوشینه باری سویه‌ك هم آغاچ کیسه‌کلری گنه قالغاننی کورگاچ بیلـگولی کونله‌شکانلر هـم آتالرینڭ وصیتنه رضا بولمیچه پادشاه قارشینـه کیلـگانلر.

عقللی حاکم باشن چایقاب:

ـ قویگز... طالاشماگز. طاش آور، طوپراقده یگـگل توگل... لکن آحمقارنڭ نزاعی آلاردن‌ده آورراق. سزنڭ آتاگز عقللی هم طوغری آدم بولغان بولسه کیره‌ك. اول اوزینڭ وصیتـنـده یوز شاهد حضورنده ئه‌یتکان کبك آچق، هرکم آڭلاراق ایتوب ئه‌یتـکان. اول سزنڭ الوغـڭزغه اوزینڭ بتون آقچه‌لرن، اورتانچیڭزغه بتون حیوان ـ توارن هم قللرن، کچوڭزگه بتون یورطلرن باقچه‌لرن وصیت ایتکان. سویه‌ك شول سویه‌کلی توارلرغه... آغاچ کیسه‌گی بتون آغاچـدن اشله‌نـگان نرسه‌لرینه اشارت توگلمی؟ بارڭز، بربرڭزگه دشمانلغـڭزنی طاشلاڭز! ـ دیدی.

کوبدن توگل بربرسینڭ دشمانی بولغان بو اوچ طوغان پادشاه حضورندن قوچاقلاشوب چغوب کیتدیلر.

سلیمان طاغی میراث حقنده بر اش تیکشوردی. اول اش موندن اوچ کون الوك باشلانغان ایدی: بر ه‌و ئولم توشه گنده:

ـ مین ئولـگاچ بتون مالم ایکی اوغلم آراسندن مستحغراغینه تیسون دیگان ایکان. آنڭ ایکی اوغلی ده اوزن ایکنچیسندن مستحغراق صاناب مالنی اوزینه دعوا قیلوب عادل پادشاه حضورینه کیلـگانلر.

پادشاه آلاردن:

ـ سز کملر بولاسز؟ ـ دیب صورادی. آلار:

ـ بز ایـکیه‌زده اوقچی ـ آوچیلرمز! ـ دیدیلر.

سلیمان آلارغه:

ـ بارگز قایتگز. مین آتاڭزنڭ گه‌وده‌سن آغاچقه تره‌ب قویارغه قوشارمن. قایسیڭز آنـڭ یوره‌گینه طوریراق اوغن قادار. شوندن صوڭ بو مسئله‌نی حل قیلورمز ـ دیگان بولغان. حاضر ایندی آلار سلیمان پادشاه یانینه یاڭادن قایتوب کیلـگانلر ایدی. پادشاهنڭ یبه‌رگان صاقچیسی:

ـ پادشاهم مین سز قوشقاننی همه‌سن بیرینه یتکزدم. سز قوشقانچه میتنی مین آغاچقه تره‌ب قویدم هم ایکی طوغاننڭ ایکیسینه‌ده جه‌یه‌لری برلن بره‌ر اوق بیردم. الوغسی اوّل آتدی. آنڭ اوغی میتنڭ یوره‌گی اورنینوق باروب قادالدی ـ دیدی. سلیمان:

ـ توز آتو ـ دیب قویدی. ئه کچیسی؟

ـ کچیسی... عفو ایتگز پادشاهم، کچیسن مین

میتکه آتارغه کوندره آلمادم. اول اوغن قویوب جه‌یه‌سن کییردی... اوغی برلن جه‌یه‌سن ییرگه طاشلادی‌ده بورلوب: «یوق، مین آتامنگ میتنه آتا آلمیم. مالنی اول آلسون!» دیب قچقردی.

سلیمان طوغری:

— کچیسی ایگ مستحقی ایکان. مالنی اول آلسون. الوغسن مینم صاقچیم ایتوب آلوگز. آندی قانسز، خرص، قاتی یوره‌کلی صاقچیلر میگا هروقت کیره‌ک بولالر! ـ دیدی.

بولاردن صونگ سلیمان پادشاه آلدینه اوچ سوداگیر کیلوب باصدیلر. آلار کوبدن برگه اورتاق صاتو ایتکانلر، یاخشی‌غنه دولت یاصاغانلرده، قدس شریفکه اویلرینه قایتماقچی بولوب یولغه چقغانلر. آلار اوزلرینگ آلتونلرن بر کون، اچی قووش بیلباوینه تکگانلر ایکان... یولده اورمانده قونغانده آلار آلتونلی بیلباونی ییرگه کوموب قویغانلر. ایرته برلن طوروب کومگان اورننی قازوب قاراسه‌لر آلار خزینه‌لی بیلباولرن اورننده طابا آلماغانلر. آلار اوچیسیده بربوسن شول آلتونلرنی اوغرلاوده عیبلیلر. آلار همه‌سیده تلگه اوستا حیله‌کار آسترتن کشیلر بولغانلقدن، سلیمان پادشاه آلارنگ جوابلرندن بر نرسه‌ده طابا آلمادی. اول آلارغه:

— مین سزنگ اشگزنی حل قیلغانچی سزگه بر قصه سویله‌ب آلیم. بر ماتور قز اوزینگ معشوقی چیتکه کیتکانده آگار اوزن صاقلارغه، اول قایتقانچی هیچ کمگه بیرلمه‌سکه آنط ایتوب وعده بیرگان. آنگ معشوقی چیت شهرگه کیتکاچ اول ماتورنی اونوتقان... ایکنچی قزغه اویله‌نگان ماتور قز شونی ایشتسه‌ده همان وعده‌سن بوزماسقه طرشقان. مونه اول آتالرینگ قصووی هم آلارنگ قصتاوینه بویصنوب اوزشهرلرینگ ماتور، یه‌ش، صاغلام بر بای اوغلینه کیه‌وگه چقغان. طوی اوزغاچ آلار اوزلرینگ یوقی بولمه‌لرینه یونه‌لگانلر... یگت اوزینگ یاری برلن عیش عشرتکه.. ته‌ملی بوقیغه طالاسی کیلگان. ماتور قز تیز چوگوب یارنیه الوکیگی معشوقینه بیرگان آنطن سویله‌گان‌ده، آنی شول معشوقی طورغان شهرگه باروب آندن آنطن فسخ قیلورغه صورارغه بارورغه رخصت اوتنگان. یگت اوزینگ کوتوب آلغان کیچی بولنگانینه آچنوب بولسه‌ده اوزینگ سویوکلی یارینگ اوتنچن قبول ایتکان‌ده قز اوزینگ اولگی معشوقینه روان بولغان. یولده اول ماتورغه بر قاچقن هجوم قیلوب طالاغان. اول آنی کوچلی قوچاغینه آلماقچی بولغان. قز صغلوب توشوب جلی جلی اول اوغریغه اوزینگ حالن، بیرگان آنطن، یارینگ رخصتن سویله‌گاچ اوغری قزنگ طوغریلغینه، یارینگ کیگ طبیعتلی‌لگینه حیران بولوب قزنی سلامت قالدروغنه توگل، حتی آندن طالاب آلغان نرسه‌لرنده کیری قایتاروب بیرگان. یه‌گز ئه‌یتگز ایندی حاضر: الله قارشنده بو اوچ بنده‌نگ قایسی کوبره‌ک یاخشیلق قیلوب زورراق ثوابقه مستحق؟ قزمی، قزنگ یاری‌می، اوغری‌می؟

اوچ سوداگیرنگ برسی: قز الله قارشنده یگتنگ اوغریدنده زور یاخشیلق اشله‌گان. شونگ اوچون اول بارسندن کوبره‌ک ثوابقه مستحقلگن سویله‌دی. ایکنچیسی یگتنگ که‌له‌شن شول قدر عالی محبت برلن سویگانینه عجبله‌ندی. اوچنچیسی اوغرینی بو اوچ کشینگ آراسنده ایگ عالیجناب ایتوب طابدی.

پادشاه آگار:

— دیمک آلتونلی بیلباونی سین اوغرلاغان! چونکه سین یارانلشگدانوق حریص هم یات کشیلرنگ دولتن تله‌وچی ایکانسگ! — دیدی.

بوکشی اوزینگ یول طایاغن ایکنچی ایپدشینه بیروب قوللرن یوغاری کوته‌ردی‌ده:

— الله برلن آنط ایتوب ئه‌یته‌من: آلتون مینده توگل، ئه‌نه بو کشیده! ـ دیدی. پادشاه یلمایوب کولدی‌ده، اوزینگ صاقچیلرندن برسینه قاراب:

— ئەنە آنك طایاغن آلدە اورتالای صندر! — دیب قوشدی.

صاقچی طایاقنی صندرسە آلتون تەنکەلر قووش طایاقنك اچندن ایدەنگە شلتراب قییلا باشلادیلر. اوغری پادشاهنك تیرەن عقلینە حیران قالوب آنك آلدینە یوز توبەن یغلدی.

آلار آرتندن تخت آلدینە بر فقیر، سەلەمەگنە کیینگان خاتون چقدی. اول پادشاهغە:

— مین سزدن طوغری حکم صوریم. اوزمنك آفتق ایکی دینار آقچەمە مین اون آلوب، مونە اوشبو چولمەککە صالوب اوییمە قایتورغە یولغە چقدم. یولدە ناتی جیل چقدی‌دە مینم اونمنی اوچروب آلوب کیتدی. مینم بالالرم حاضر آچ طورالر. صونك پادشاهم بو زیاننی میكا کم تولەیەچك؟ کم مینم بالالرمنی طویدراچق؟ - دیدی. پادشاه آندن:

— اول اش قایچان بولدی — دیب صورادی.

خاتون:

— بو کون ایرتە برلن توش وقتدە - دیدی.

سلیمان پادشاه اوزینك تختی آلدینە قدس‌نك بایلرندن برنیچە کشینی چاقروب کیترورگە قوشدی. اول بایلرنك جیلکان کیمەلری بو کون یافەغە، آندن فینیکیاغە کیتەچکلر ایدی. اول کیمەخواجەلری قورقشوب پادشاه حضورینە کیلسەلر اول آلاردن:

— سز اللەدن، اوزکز اوکغایـلی جیل چغورن صوراغان ایدکزمی؟ - دیب صورادی.

سودا گرلر: «اییو پادشاهمز. بز تکریدن اوکغایلی جیل صوراب دعا قیلغان ایدك، خدا بزنك دعامزنی، قربانلرمزنی قبول ایتوب بزگە اوکغایلی جیل یبەرگان بولسە کیرەك» دیدیلر. سلیمان آلارغە:

— مین سزنك اوچون شادلانام، لکن سزگە فائدە کیترگان جیل مونە بو فقیر خاتوننك آفتق آقچەسینە آلغان اونن چولمەکدن اوچروب بترگان. سز نیچك اویلیسز، عدالت بوینچە بو خاتونغە زیانن تولرگە کیرەك توگلمی؟ — دیدی.

سودا گیرلر پادشاهنك آلارنی فقط شونك اوچونگنە دەشکانینە شادلانوب، فقیر خاتوننك چولمەگن آلتون کمش تەنکەلر برلن طوتردیلر. فقیر خاتون شادلغندن یغلاب پادشاهغە رحمت اوقی باشلاغاچ، سلیمان پادشاه کولوب:

— یوق ئلی بو بتونلەیی توگل، اول جیل میكادە ایکسز چیکسز بخت کیتردی. شول سببدن مین بو سودا گیرلر بوایـگینە اوزمنك بولەگمنی‌دە قوشام — دیب اوینك خزینەداری آدونیریمگە سودا گیرلر بیرگان کمش تەنکەلر کوملـگانچە آلتون صالورغە امر ایتدی.

سلیمان پادشاهنك بوکون هیچ کمنی بختسز ایتوب کورەسی کیلمی* ایدی. اول بو کون بر یل اچندە طاراتماغان حەتلی بولەکلر، صدقەلر طاراتدی. اول اوزینك نیغغالیم یبرندەگی والیی آخیەعاص‌نی‌دە رشوت آلغان گناهن کیچدردی. بر آنیغنە توگل ئللە نی قدر جانیلرنی ایرکندە قالدردی. اول هر کمنـنك اوتنچن قبول ایتدی. تیك باری برگنە اوتنچنی سلیمان پادشاه جوابسز قالدردی. پادشاه اوزینك حکم‌سرایندن چقغانن ایشك توبندە صاری کون کیبەلی، شقسز قزغلت قارا یوزلی، قویی زور قارا صاقاللی، جوان قصقە موینلی برەو طورا ایدی. آنك قویی قارا قاشی آستندن چاقال کوزلری کبك یرتقچ، آچ، کوزلری قاراب طورا ایدیلر. پادشاه آنـنك یانندن اوزغانـدە اول قالتراغان طاوش برلن:

— پادشاهم! — دیدی.

بو کشی مالوخ دیـگان مجوسی تکرسی‌نـنك عبادتخانە باشلغی ایدی. اول عبادتخانەدە کوگەرچن قربان ایتەر اوچون بر بولمە، صارقلر اوچون بر بولمە، کەجەلر اوچون طاغی بر آیروم بولمە، صغرلر اوچون، بزاولر اوچون ایك آفتقدن آنالر طرفندن یەش بالالرنی قربان ایتەر اوچون بر بولمە بار ایدی.

سلیمان پادشاه بو آقتق بولمه‌نی آچارغه رخصت ایتمه‌گاندن، اول بولمه بوش طورا ایدی. سلیمان پادشا آنكُ یانندن هیچ سوز ئه‌یتمیچه اوزوب کیتدی. عبادتخانه باشلغی آنكُ آرتندن قوللرن صوزوب: — پادشاه، اوزگُنكُ بو کونگی شادلغكُ، بختكُ اوچون میكُا رخصت ایت. مین سیكُا نیندی بـلا کیلورگه طورغانن خبر ایتیم! — دیب قچقردی.

سلیمان جواب بیرمه‌دی. باشلق آچودن کوچلی یوزرقلرن قصوب پادشاهنی آچولی، آچ، قورقنچ کوزلری برلن ایشکگه قدر اوزاتدی.

بتمه‌دی.

نیندی کیكُلك!..

(یرتلوب طاشلانغان یازشودن بر بیت.)

حکایه.

محرری: ا. آپینیانسکی ◆ مترجمی: گ الیاس.

۱ — ایردن خاتونغه.

... مین طورمشنی هر یاقدن یاراتام. مین قویاشنی چیکسز سویه‌م!.. مین شادلقلی، طازا کولونكُ آزق بیرووینه اشانام. کیره‌ك اول خیاللرده‌غنه طوسون، کیره‌ك اول کوب جفا چیگو بله‌ن وجودگه کیلسون، مین آلارنكُ ایکیسنده‌برده‌ی کوره‌م، ایکیسینه‌ده برده‌ی اشانام.

اگرده مینم کوگمده قویاش بولماسه، مین آنی فرض بله‌ن بار ایته‌م! شونكُ بله‌ن مینم کونم شادلقلی، کوكُللی بولوب اوته.

مینم بیك کوب معبودلرم ئولدیلر، لکن مین آلار اورنینه بیك تیز باشقه‌لرن ترگزوب، تگیلری اوچون غه‌م چیگه‌رگه‌ده اولگورمه‌دم.

مین طورمش یولنك صقرانوچیلرنی، صزلانوچیلرنی یاراتمیم! مین امیدسزله‌نوچیلرگه صالقن قـان بله‌ن قاراب توزه‌لمیم! آلار — انقراضغه یول طوتقان چیرلیلر. آلار صاف هوانی آغولیلر، آلارنكُ طونچقدرغچ صاصی ایسلری یـاقنایو بله‌ن صـاولق، شادلقلر هه‌مه‌سی قوریلر.

مینم باشم بیك کوبنی کوردی! یازمشم مینی نی قدر کوب جفا چیکدرسه، مین شول نسبتده اوز اوزمه، اوز قویاشمه اشانچمنی آرتدراغنه باردم.

مین طورمش بولنده بیك کوب مرتبه‌لر یغلدم، لکن مین بو «یغلو»لرمه هیچده اویالمیم، چونکه مین شولار آرقاسنده‌غنه «آیاقغه باصو» قوه‌سی بارلغن بلدم.

اوز اوزگه اشانو، اوز کوچكُنی اوزكُ سیزه بلو قدر کورکام اش بولورمی! صاغلاملرغه قویاش شادلانوب نورن چه‌چه.

ئه «صاغلاملر» شولار، که قایسیلری طورمشنی یاراتالر! ئه «کوچلیلر» شولار، که «کوچسزلر»گه حقارت کوزی بله‌ن قاریلر.

اگرده مینم ایرگه‌ك بولسه، مین بارلق «کوچسز»-لرنی هم اوزلرینكُ کوچسزلکلرنده قباحتلرنی یوق ایته‌ر ایدم

پوشنو یوق اول! صزلانوده یوق! اگرده سینكُ کوگكُده قویاشكُ سونه ایکان، ایکنچیسن خیالكده بار ایت، طورمش یولنده شادلانوب آلغه آدوملا! صاغلام کشی، مه‌نگیگه طووب طورا طورغان یاز فصلی شیکللی بولورغه تییش.

۲ — خاتوندن ایرگه.

مین سزنكُ خطكزنی دیكُگز بوینده اوقودم قوچاقغه صیماسلق طونوق دیكُگزنكُ اوستنده واق واقغنه طولقونلر حرکت ایته‌لر، طولقونلرنكُ میلیونلاب آق باشلاری بـالتراب طورالر ایدی. مینم آیـاق اوچوم تیره‌سنده طولقونلر، آقرتنغنه چایپالوب کیتدیلر. آلارنكُ آقرتنغنه چایپالولری میكُا تأثیر ایتدیلر.

مین دیڭگزنڭ قوتورغان وقتن یاراتام! مین دیڭگزنی، آنڭ طولقونلری غیرەتلەنوب، شاولاشوب قیالق یارغە طاشلانغان، هم کوچسزلەنوب، آق کوبکلی کوز یەشلری چغاروب کیری چایقالوب توشکان وقتلرندە یاراتام.

مین دیڭگزنی، آنڭ کوچسزلکدن جلاب طورغان طولقونلری یاقادن قوتوروب، آرتدن یەرلگان قوّتلی طولقونلر برلە ماوغوب یاقادن دهشتلی طاوش بلەن چنققان دشمانی قیالق یارغە طاشلانغانن یاراتام...

سزنڭ خطڭزنی مین، طنغنە تیرەنگان طولقونلرغە قاراب بر نیچە مرتبە اوقوب چقدم. سز هنوز، شولوق وفارلی، دردلی خیالپرست ایکانسز!

بزنڭ آیرلشقانمزغە ایندی بر یل بولوب اوتدی.

مین سزنڭ خطڭزنی اوقوغان چاقدە، معجزە کبی، سزنی اوز تیرەمدە شیکللی کوردم. گویا سز بتونلەی مینم یانمە کیلوب، یازغانلرڭزنڭ هەمەسن قزولانوب، اوز عادتڭزچە قوللرڭزنی سلتی سلتی میڭا سویلیسز ایمش کبی طیولدی.

اول خطنی مین برنچی مرتبە ئویدە اوقودم. آبی اوقوغانده برەوبرەو کروب ماناوقلاماسن دیب مین ایشکنی بیکلەدم. قویاشلی آچق کون ایدی. شوندی کون ایدی، کە آندی کونلردە سز بیگرەکدە شاد، بیگرەکدە کەیفلی بولا طورغان ایدڭز. شول وقتدە سزنڭ کوزلرڭزدن قاینار یەشلر صوزلوب آغا، اوزڭزنڭ سویلەگان سوزلرڭزنڭ درستلگینە اشانڈروغە قدر تأثیر ایتە ایدی.

مین سزنڭ خطڭزنی اوزاق، بیك اوزاق اوقودم. خطڭزنڭ مفهومنەنی قدر توشونسەم، مینم جانم آنڭ درستلگینە قارشی شول نسبتدە صقراب نفرتن اظهار ایتدی. مین شول نفرتمنڭ سببن نیقدر طرشوب ازلەسەمدە طابا آلمادم، لکن اوز اوستیمە نیندیدر بر باصقنلقنڭ آوغانن سیزدم. میڭا بوامەمدە صلو آلماسلق برکو کبی طیولدی‌دە، مین آندن ئلله نیندی برکوچنڭ اختیارینە بیرلوب چغوب کیتوب، بر نرسە طوغروسندەدە اویلامی، برنی‌دە تلەمی بیك اوزاق گیزدم.

مین دیڭگز بویندەغنە عقلیمە کیلدم...

دیڭگز حرکتسز، طن ایدی. آنڭ آصلدای کوکرەگن قویاش یلتا، ایرکەلی ایدی. دیڭگز قویاشنڭ ایرکەلەوینە یالقاولانوبقنە صبپالا، یالقاولانوبقنە یوقومسری ایدی.

مین کینەت گنەهەمەسن‌دە آڭلادم. میڭا اوزم اوچون بلمسز بولووی بلەن عذاب چیکدرگان نرسەلر هارسیدە آیرم آچق بلندیلر.

مین سزنڭ خطڭزنی طاغن برقات اوقوب چغوب، «آنڭ» دهشتن آڭلادم! «آنڭ» اوزمدە عذاب چیکدرگچ آورو طودرغانن سیزدم!..

سز خلقنی ایکی قسمگە بولەسز: آلارنڭ برسی اوزینڭ «صزلانوووی» اوزینڭ «امیدسزلگی» بلەن سزگە اوخشامی، ایکنچیلری — سز یاراتقانچە «کرچلیلر»، «جسارتلیلر»، «صاغلاملر»!

هم سز، اوزڭز آلارنڭ باشلقلری: «کوچلیلر، جسارتلیلر، صاغلاملر میڭا کیلوڭز، بز هەمە «امیدسزلرنی»، «صزلانوچیلرنی»، «کوچسزلرنی» هم اوزلرینڭ کوچسزلکلرندە «قباحتلرنی» یوق ایتەرمز» دیب تلەك تلەب طوراسز!

بو اشڭز ماتور، طنطنەلی، لکن... انسانیتسزچە! چنلابدە سز، «کوچلیلر»، اوزینڭ «آفتق سوزن» ئەیتمەگان، هم اوزینڭ صوقراباسن سیزگان رسامغە نفرت کوزی بلەن قاریسزمی؟

چنلابدە بو «صزلانغان» رسام محقورمی؟

چنلابدە سز، «طورمش محبلری»، اوزینڭ تقدیری طرفندن «آفتق نرسەسینە» قدر آلنغان «کوچسزلرنی» یاراتمیسزمی؟

چنلابدە سز، «قدرتلیلر»، اوزینڭ یاشاغنە کوملگان بالاسینڭ قبری یانندە «آە وفعان ایتکان آنانی» محو ایتەرسزمی؟

بولماس! بولماس! بولماس!.. بو انسانیتسزلك! بو دهشتنی موجب اش!.. مین دیڭگزنڭ قوتورغان وقتن یاراتام! مین دیڭگزنی، آنڭ کوچسزلکدن جلاب طورغان طولقونلری، یاڭادن قوتروب آرتدن بەرلگان قوّتلی طولقونلر برله ماوغوب یاڭادن دهشتلی طاوش بلەن چنقغان دشمانی قیالق یارغه طاشلانغانن یاراتام...

مونه شول وقتدەغنه «کوچلی طولقونلر»نڭ بتون معناسی آڭلانا! شول وقتدەغنه «قوّتلی طولقونلر»نڭ ماتورلغی کورنه! قوتورغان قورقنچ دیڭگزنڭ طورمشیده شوندنغنه عبارت!..

سزنڭ خطڭزغه قارشی جفا چیککان جانم مونه شولای دیب گنه جواب بیره آلا.

۳ - ایردن خاتونغه.

ئلیگنه کون طودی. مینم باش اوچمه طورغای کویلەگانی ایشتله. آنڭ کویی - سزنڭ یازغان دبدبەلی خطڭزنڭ آهنگی.

طورغای کویلی:

- مین یردن بیك بییك کوتەرلوب، آندن قویاشنی کوردم. قویاشنڭ شعلەسی - مینم طبیعی کوچم، نوری - مینم جرم.

مین یردن بیك بییك کوتەرلدم، آندن سزگه قویاش طوغروسنده شادلقلی خبر کوندرەم.

آرتغراق بییك بولغان طاولر سزگه قویاش یاقتیسن قابلاغانلر! هەم سز، دردڭز باصلوب قویاشقه اشانەی باشلاغانسز.

سزنڭ دالاڭزغه بیگرەکده قارانغی کولەگەلر اورناشقانغه، سز پوشنوب طورمشقه دشمانلاشقانسز.

مین سزنڭ بلەن کوب وقت بولدم، سزنڭ زحمت چیککانڭزنی یاقندن کوردم هم مین سزنی سویدم.

لکن مین یوغاری کوتەرلدم.

طورغایلر پوشونیلر!

طورغایلر قویاش ازلیلر! طورغایلر آڭار اشانالرده!

مین سزدن طاڭ بلونەس بورونوق اوچدم.

مینم تیره یاغمنی قویی طومان چورناب آلدی.

مینی، اوزلرینڭ مشئوم طاوشلری بلەن ئلل نیندی قارا، ضور قورقنچ قوشلر قورقتدیلر.

مین آلارغه قارامی یوغاریدن یوغاریغه کوتەرله بیردم.

طاو باشلرینه منوب یتکاچ مین، قویاش طوغاننی کوردم... اول راحت، شاد ایدی.

مینده شادلانوب قچقردم:

- یاشا قویاش!.. سینڭ نورلرڭده یاشاسون!.. یاشاسون طن آلداسلق طومان! چونکه اول قویاشنڭ کاهنی. یاشاسون بییك طاولر، تیرەن دالالر! چونکه آلار قویاشنڭ اشتهاسن قوزغاتالر...

طورغای شولای کویلەدی.

ئه مین، شادلانغان، اثرلەنگان حالده، سزنڭ خطڭزنی یاڭادن اوقوب چقدم. مین آنی نیقدر کوب اوقوسام، طورغاینڭ کویی میڭا شول قدر یاڭغراوقلی بولوب ایشتلدی، مینده خطڭزنڭ مفهومن شول نسبتده آڭلادم.

ابیو، اول حقلی، قویاشنی ایڭ الوك کوروچی کچکنه طورغای شولای دیب کویلەرگه مڭ مرتبه حقلی...

دیڭگز قوتورا. بزنڭ تیره یاغمزده دهشتلی طولقون عسکری، «جلاق»، «جیڭگلگان» طولقونلرغه قارشی کوتەرلوب، آلارنی یاڭادن کورەشکه اوندی

«جیڭگلگان» طولقونلر، کوکرەکلرنده قابنغان جیڭگو امیدلری بلەن «یاڭاروب» طاغی کورەشورگه طوتونالر، هم شانلی ئولم بلەن، اوزلرینڭ ترکلکلرن قیمت بهاغه بیروب ئولەلر.

ئه برافده، کوز یتومی قدر براقده، یاڭادن کوچلی، دهشتلی طولقون عسکری کیله.

نیندی کیڭلك!..

بتدی.

جرچیلرمز.

تیاتر وموزیکا.

بو یل جای میکا کامل المطیعی هم فتاح لطیف افندیلرنڭ کانسیرتلرن طڭلارغه طوغری کیلدی: اوتکان آوغوستده آلارنڭ هر ایکیسینڭ قزانده کانسیرتلری بولدی. صحنه‌گه آیاق باصولرینه بر نیچه یللر بولغان بو جرچیلرنڭ تورلی وقتلرده آیرم آیرم، کیسك کیسك ملاحظه‌لر چقغالاب طورسه‌ده، حاضرگه قدر بولارنڭ طاوشلری، ملی موزیکا گه مناسبتلری وطڭلاوچیلر آلدنده ایجاد ایتکان تأثیراتلری حقنده مین وقتلی مطبوعاتمزده بولغاننچه بتون دیب ئه‌یتورلك بر نه‌رسه‌گه اوچراغانم یوق. هر نیقدر مونڭ متخصص اهلی بولماسامده، طڭلاوچیلردن برسی بولوب‌ده مین بو جرچیلرمز وآلارغه تبعیة صحنه‌گه چققان فاطمه‌احسانو، هم ساتره احمدیوا خانملر حقنده اوز ملاحظه‌لرمنی «آڭ» اوقوچیلری بله‌ن بولشمه‌کچی بولام.

کامل افندینڭ اوزینه کوره قوتلی گنه باریتونی بار، لکن اشله‌نگانده طاغی‌ده قوتلی بولا آلوی تخمین ایتله آلورلق بوطاوشده بر صمیمیت وروح یوق؛ مونڭ اوستینه اول طاوشنڭ موسیقه‌وی تربیه‌دن کاملا محروم ایکانلگن اوسته‌رگه تیوش، که بزنڭ آلده طوپاس، نفاست حسینه بر نه‌رسه‌ده بیره آلمی طورغان «قچقرو» طورادر. شونڭ اوستینه طاغی کامل افندینڭ تاتار کویلرن بوظوب، ایڭ مبتذل روس کویلری قالبینه کرتورگه طرشوون قوشارغه طوغری کیله‌در، که مونسی ایندی کامل افندینڭ کاملا ذوق لطیفدن محروم ایکانلگن کورسه‌ته طورغان حالدر. باشده چیبه‌رگنه، درست گنه‌ایتوب باشلاب کیتکان تاتار کویلرن صوگینه تابا ایندی کامل افندی آلارنی ایڭ مبتذل روس کویلری قالبینه صوغا باشلاب، ایڭ آخرنده تاتار کویلرینڭ روحینه بردەیاقشی طورغان بر رەوشدە مبتذل بر مدچغاروب، قولاقلرنی رەنجتونی اوزینه بر عادت ایتولگان. بو یل قزانده بیرگان کانسیرتنده. شول طریق بله‌ن بیك کرب تاتار کویلرن بوظغاندن صوڭ «قارا اورمان»نی جرلادی هم نیندیدر بر خیرلی الهام بله‌ن آنی بوظمادی، واتمادی، «یاورو پالاشدرمادی». تأثیر مونه دیگان بولدی. طاوشده‌غی صمیمیتسزلك وروحسزلق‌ده بو قارا اورمانده‌ایندی باشقه‌لرده‌غی شکللوك حس ایتلمه‌دی. کامل افندینڭ کانسیرتلرنده‌غی «ذاتی» بو نقصانلر اوستینه آلارده «عرضی» طاغی بر نقصاننی‌ده اوسته‌رگه طوغری کیله‌در، شویله، که کامل افندی جرلار اوچون صایلاغان کویلرنده بولسون، وآلغان شعرلرنده بولسون عجائب بر طوپاسلق، عجائب بر ذوق لطیفسزلق کورسه‌ته‌در. یا اول خلققه قارشی ایندی بیك توچوب بتکان وعظلر اوقی، یا بیك طوپاس، عوام ذوقینه گنه اولچه‌نگان طاقمافلر بله‌ن سینی رەنجته، یا تاتار مطبوعاتنه کولکی اسمی بله‌ن چغارلغان نه‌رسه‌لرنڭ ایڭ موفقیتسزلرن صایلاب، شونڭ بله‌ن «گاللیورکه» خلقن کولدروگه بیك ظور اهمیت بیره. گاللیورکه کوله، لکن سیڭا آرقاڭ قمرجوب، صحنه‌گه تابا کوز توشرورگه اوز اوزڭدن اویالوب اوطرورغه طوغری کیله. کامل افندیگه حاضر بر نه‌رسه‌نی یاخشی آڭلارغه بیك وقت ایدی ایندی: کانسیرتقه کشی وعظ طڭلارغه‌ده کیلمی، کلاونلق کوررگه‌ده کیلمی، آلارنڭ هر ایکیسینڭ‌ده مخصوص اورنلری بار، بلکه اوزینڭ نفاست حسینه بر آزق ازله‌ب کیله. قوتلی طاوش بله‌ن، بوظولمیچه، صمیمی جرلانغان بر «قارا اورمان»، بر «صاقمار صوی»، بر «مدینه‌که‌ی» کانسیرت اهلی اوچون مڭ وعظڭدن، مڭ کلاونڭ مڭ تورلی طوزسزلقلرندن همه‌سندن همه‌سندن قدرلیره‌ك.

خلاصه: کامل افندی قوتلی بر طاوشقه مالك، لکن ملی جرچی بولا آلو اوچون آڭار بیك کوب

نەرسە يتوشمى، آڭكار تربيهٔ موسيقەوى اوستينە، اوزندە ذوق لطيف طودرو يولـندە طرشو نهـايت درجەدە لازم.

فتاح افندى‌دە طاوش كوچسز، آنڭ صالونلر اوچون گنە طامان بولورلق، لـكن روحلى، صميمتلى وايشتور اوچون بيك ياخشى تينورى بار. اول تاتار كويلرن بوزمى، آلارغە يالغان قاتشدرمى جرلى. درست، اول دە بعض بر كويلرگە بر قدر صنعيت بيرگان، لـكن اول صنعيت نڭ قاى برلرى شولقدر كوينڭ روحى بلەن متناسب چقغانلر، كە آلارغە قارشى هيچ بر سوز ئەيتوب بولميدر. شوڭكار كورە، فتاح افنديڭ كانسيرتى رەنجونلمى گنە طـڭلاندى توگل، بلـكەقايسى بر نومرلرى ايندى راحتلەنوب، انـتلەنوب طـڭلاندى.

مين آنڭ قاى بر جرلارن اوّلـگى يللرنڭ برسنده طـڭلاغان ايدم. بويل ايندى فتاح افنديڭ تربيهٔ موسيقەويەسندە مين بر قدر ترقى‌دە طابدم، مونڭ اوستينە آنڭ كويلر وجرلار صايلاوى‌دە كامل افنديـنكينە قاراغاندە كوب ذوقـليرەك، لطيفرەك، اول مبتذل، اوچسزلى ئفيكتلرگە بيرلمى، طـڭلاوچيلارن جرى بلەن اشغال ايتەرگە طرشا. مونە شول فضيلتلر طاوشلردەغى تفاوتـكە قاراماسدن فتاح افنديـنى كامل افنديگە قاراغاندە اوستون ياصيلر. صوڭغى يللردە، فتاح افنديڭ طاوشى يلدن يل ضعيفلەنە بارا ديگان بر حكم خلق آراسينە طارالا باشلاغان ايدى، لـكن بويلغى كانسيرت اول فـكرنـڭ توبسز ايكانن آڭلاتدى: آنڭ طاوشى اوّلـگى يللرغە قاراغانـدە ضعيفلەنمەگان، لـكن فطرتندە اول كوچلى توگل.

فتاح افنديڭ حاضر آلوب كيتكان يولى طوغرى يول. بز آنڭ شول يولدە ترقيين وتـكاملين تليمز.

حاضر ايندى خـاتون جرچيلرمز حقـندە بر — ايكى سوز:

كامل افندى بلەن برگە كانسيرت بيرە طورغان فاطمە خانم تنقيددن توبەن درجەدە ناچار «جرچى»، آنڭ نە طاوشى بار، نە كويلردن حظى بار، نە موسيقەنى آڭلاوى بار. — بولارنڭ هيـچ برسى آندە يوق. مونڭ اوستينە ئەلى اول شونـدى بر تسكلدەب طوراطورغان ميشەر تلفظى بلەن صحنەگە چغا، كە آنڭ بر-ايكى سوزى ايشتلو بلەن بتون زالدە بر حقارتلى يلمايو حكم سورە باشلى. حاضر شمال توركارينڭ اوزلرينە بر ادبى تللرى بار، شول تلنى سويلەشە طورغان عمومى بر تلفظ روشلرى بار، شول تلفظنى‌دە اوزلەشدرە آلماغان كشيلرنڭ صحنەگە آياق باصولرى عفو ايتولمەسلك بر جنايتدر. عموما بو خانم افنديڭ بو طاوش، بو كويلردن خبرسزلك وبو آكسينت بلەن صحنەگە منوى بيك اورنسز، بيك كوڭلسز بر جرائت، بو ايندى صحنەنى طابتاو، آنى تحقير ايتو.

فتاح افندى كانسيرتلرينە اشتراك ايتە طورغان ساترە خانم بويل بزگە اوزينڭ جرلاوى بلەن بر نيچە قدرلى دقيقەلر طودررغە موفق بولدى. درست آنڭ طاوشى كچكنە، حتى بيك كچكنە، لـكن صاف، ماتور وبولدنچە موسيقەوى. بويلغى كانسيرتدە آنـڭ «محبوس»نى جرلاوى ظور بر لذت بلەن طـڭلاندى. لطيفف بلەن قوشلوب جرلاغان «عاليەبانو» دەدە اول خوش جرچى ايدى. لـكن فتاح افندى آڭكار بر نيچە اذربيجان كويـلرى جرلاونى طابشروب كانسيرتينڭ پراغراممالسندە بر ايچ پوشرغچلق طودردى. بو كويلر، بلـكە اربابى اوچون لذتلى در، لـكن بز اورتا روسيە مسلمانلرى بولاردن محظوظ بولا آلمادق. شوڭكار كورە، كيلەچكدە ساترە خانمگە خالص تاتار كويلرى طابشرلو مطلوبـدر. شولاى ايتـكاندە ساترە خانم فتاح افندى كانسيرتلرندە بيك مطلوب بر مشاركت ايتوچى بولا آلور.

ف. ا.

اوفاده درس كتابلرى حقندەغى كيڠاش مجلسينڭ قرارلرى.

اوفا زيمستوواسى طرفندن ۱۹۱۲ نچى يلده اوفا مسلمان مكتبلرى اوچون درس كتابلرى صايلاو حقنده مكتب واشقولا اهللرن جييوب كيڠاش مجلسى ياصارغه قرار بيرلسەده، تورلى سببلردن، بو مجلسنى بو يلغه چاقلى كيچكدرلگان.

بو يلنڭ ماى آينده زيمستوا شول حقده اهل تابقان پيداغوغ، معلم واچيتلرگه دعوتنامه تاراتوب، آلارنڭ برنچى ايپولگه كيڠەش مجلسينه كيلولرن، اوزى معلملر آراسنده ياصالغان آنكيت بوينچه ترتيب ايتلگان درسلكلر اسپيسقەسن قاراتوب، شول حقده دافلاد حاضرلەولرن، اگرده بو اسپيسقەغه كرمەگان موافق كتابلر تابسەلر، اول حقده يازوولرن اوتنگان ايدى. چاقرلغان قايبرەولردن جواب بولماو سببلى تاغى، كيچكدرلوب، ايپولنڭ ۲۰ نچى كوننده باشلانورغه بيلگولەنگان.

هم شول كونده اوطرغه يـاقن قازان، اورنبورغ، اوفا، چيلەبى، طرويسكى وباشقه يافلاردن كيلگان معلم پيداغوغ واوچيتل افنديلر اوفاغه جييلوب بتوب، كيچكى ساعت جيدىده مجلسنى باشلاديلر. كيڠەش مجلسىنه كررگه، حتى اوزينڭ فكرن سويلەرگه، ناشر بولماغان، هر كمگه ممكن بولوب، قرارغه كيلگانده تاوش بيره آلو حقى ايسه شول يوغاريدەغى افنديلرده گنه بولدى.

I — الفبا كتابلرى.

اشنى الفبالردن باشلاديلر. ترتيب شول رەوشچه ايدى: ايڭ ئولك الفبا كتابلرينڭ جيتشكان وجيتشمەگان يافلرن آچق آيرو اوچون اساسلر — توب قاعدەلر توزۈديلر. يعنى الفبا كتابى صايلاودە نيندى طلبلر — ميزانلر — قوبلورغه تييشلگنى تعيين ايتديلر.

بو حقده كوب مذاكره ومحاكمەلردن صوڭ كو چيلاك ايله الفبا كتابلرن تيكشرودە اساسى طلبلر ديب قبول قيلنغان توب قاعدەلر اوشبولردر:

۱) الفبا اصول صوتيه بلەن يازلغان بولسون.

۲) املادە ايديالمز — هر آوازغه بـر حرف تابمقدر، لكن بو اساسنى بو گوندن عملگه كرتو ممكن بولماغانغه، حاضرگه اورتا املا (معروف ومعتدل: بيش مدلى هم «يارلى»، «ياقتى» ديگانلەگى قصقا «ى») بلەن يازلغان بولو تييشليگى اعتراف قيلنا هم الفبا وباشقه كتابلر تيكشرگانده بو اساس بر ميزان ايتوب آلنا.

۳) مرتب اوز طوتقان املانى هر بيرده رعايه قيلسون — يعنى كتاب بر املا بلەگنه يازلسون.

٤) الفبادەغى ماتيريال بالانڭ آڭينه موافق بولسون.

٥) الفبادەغى ماتيريال — بالانڭ قوه عقليەسن اشلەتوردەى بولسون.

٦) تاوشلرى بر توسلى حرفلر بر برسينه ياقن كورسەتلگان بولماسون.

۷) حرفلرنڭ شكللرى ممكن قدر آز كورسەتكان الفبا آلده طوتلور. (مثلا: قاى الفبالردە هر حرفنڭ دورت شكلىدە كورسەتله. قاى برلرنده ايكى شكل بلەن بترله)

۸) الفبادە يازو نمونەلرى بولسون.

۹) الفبادە رسملر واقعغه متناسب بولسون.

۱۰) الفبادە ممكن قدر باشدن اوق خلق مقاللرى، تابشماقلر، ادبى جملەلر وكچكنه حكايەلر كرتلگان بولسون.

دافلادلر اوقولوب، الفبا كتابلرن شول يوغارغى اساسلر بوينچه تكشروب چقغاچ، هيچ بر الفبا بو اساسى طلبلرنڭ هر قايوسينه طورى كيلوب بتەآلمادى شوندن بالمجبور، قايسى الفبا كتابى توب قاعدەلرنڭ كوبرەگينه موافق بولسه، شونى برنچى درجەده تابوب اسپيسقەغه كرتديلر.

شونڭ بوينچه، ايكى الفبا قبول قيلندى:

۱) محى‌الدين افنديڭ «تاتار الفباسى»

۲) حسن على‌نڭ «تل آچقچى».

II — قرأت كتابلرى

بو حقده اساسى طلبلر ايتوب، كوب مذاكره‌دن مجلس اوشبولرنى قبول ايتدى:

۱) املاسى شول يوغاريده ئه‌يتلگانچه، اورتا املا (بيش مدلى) بولسون.

۲) كتاب بر املا بلەن يازلسون.

۳) ماتيرييال بالالاڭ آڭينه موافق هم رسەملى بولسون.

٤) ماتيرييال بالالاڭ قوەعقليه‌سن اشله‌توردەى بولسون.

۵) قرات كتابلرينڭ حرفى - شريفنى - صنف بلەن متناسب رەوشدن اير يدن واغايا بارسون.

٦) هر صنفه مخصوص قرائت كتابى‌نڭ كوله‌مى شول صنفقه بر يللق اوقوغه چامالانغان بولسون.

۷) قرأت كتابلرنده دينى وملى روحقه قارشى نه‌رسه بولماسون.

۸) قرأت كتابلرى‌نڭ مندرجه‌سى ملى ادبياته‌زدن، طبيعت وطورمش حقنده فنى معلوماتدن عبارت بولسون.

۹) قرأت كتابلرنده طوغريدن طوغرى وعظ ونصيحت طوترلغان بولماسون.

۱۰) قرأت كتابلرنده چيت سوزلرگه ممكن قدرلى آز اورن بيرلسون.

۱۱) قرأت كتابلرى‌نڭ تلى درست، جيكل، ساده واسلوبى صاف تاتارچه بولسون.

بو اساسى قاعده‌لرنڭ طوغزى ايڭ مهم صانالوب، داقلادلر اوقولوب چقغاندن صوڭ هر كتابنى شول طوغز اساس بوينچه تيكشروب، بولرغه تمامى بلەن موافق بولوب بتكان هيچ بر قرأت كتابى تابا آلماديلر. صوڭره قايسى كتاب اساسى قاعده‌لرنڭ كوبروگينه موافق بولسه، شونى آلده طوتديلر.

شول رەوش تيكشرو بوينچه قبول قيلنغان قرات كتابلرى توبه‌نده‌گيلردر:

۱) قربانعليىف‌نڭ «تاتارچه اوقوى»، I جزء.

۲) مرجانى‌نڭ «توركى اوقو»ينڭ برنچى جزئى،

۳) طوقتارف وعصمتى‌نڭ «تاتار تلى»نڭ برنچى جزئى. (بولر برنچى ابتدائيلرغه).

٤) طوقاينڭ ياڭى قرأتى.

۵) محى‌الدين افنديڭ «تاتارچه اوقو»ندن ايكنچى‌سى. (بولر ايكنچى صنفه.)

اوچنچى صنفقه موافق كتاب تابلمادى.

٦) دورتنچى صنف حقنده ايكى كتاب شول سوزلر بلەن قبول قيلندى: «حاضرگى كونده ميدانغه چقغان كتابلر آراسنده دورتنچى صنف ابتدائى‌گه تمام موافق درسلكلر بولماغانلقدن، مجلس معلملر صنفده شول ايكى كتابنڭ مندرجه‌سندن صايلاب اوقوتور اوچون (ابراهيمف وع. بطال اثرى) «ياڭا ادبيات» بلەن اسكندرفنڭ «بلك يورطى» ن معقول تابدى

III — املا، صرف ونحو كتابلرى:

بو حقده ايڭ ئلك تلمزده‌گى تورلى صرف نحو واملا كتابلرى حقنده داقلادلر اوقولدى. «تاتار املاسى» ديگان اثر حقنده مذاكره ايتكانده، اثرنڭ مرتبى عالمجان ابراهيمف برنيچه سببلرن ئه‌يتوب، اول كتابنى برنچى باصماسى حالنده مذاكره‌دن آلوون اعلان قيلدى هم شونڭ بلەن اول حقده مذاكره بتدى. صرف ونحولر حقنده كيڭه‌ش مجلسى شوندى قرارغه كيلدى:

«مكتب كتابلرى حقنده‌غى كيڭه‌ش مجلسى تيكشرلگان صرف ونحو كتابلرى اچنده عالمجان ابراهيمفنڭ «تاتار صرفى» بلەن «تاتار نحوى» كتابن باشقه‌لردن ئوستون تابوب بو ايكى اثرنى مكتبلر اوچون قبول قيلنغان درس كتابى ايتوب آلورغه قرار بيردى. ابتدائى مكتبلرنڭ ايكنچى صنفلرينه

...م فاتح سيفى طرفندن توزولگان املا كتابى ... شولاى اوق درس كتابى اولاراق درس كتابلرى اسپيسقه‌سينه كرتلدى.»

IV — حساب وجغرافيه كتابلرى.

بوغارغى ترتيب بوينچه تيكشرلوب حساب وجغرافيه‌دن مكتبلر اوچون توبه‌نده‌گى كتابلر باشقه‌لردن آلده طوتولدى:

حسابدن: شرف‌الله احمدفنڭ «حساب مسئله‌لرى»، امير‌على ابراهيمفنڭ «حساب مجموعه‌سى»، محى‌الدين قربانعليينڭ «حساب مسئله‌لرى»، وليشف هم خبيرفنڭ «حساب» كتابى. جغرافيه‌دن: محى‌الدين افنديڭ «دنيا» ديگان كتابى بله‌ن ذاكر شاكرفنڭ جغرافيه‌سى.

مجلسده ملى تاريخ حقنده‌ده سوز بولدى، لكن ابتدائى‌گه قاراب توزولگان بر اثر بولماغاندن، بو مسئله آچق قالدرلورغه مجبور بولندى.

الفبا، قرأت، عموما درسلكلرنڭ املاسى حقنده اساسى طلب ايتوب قبول قيلنغان يوغاريده‌غى بر ماده — اورتا املا ماده‌سى — بيك اوزاق وبيك قزو، كوبسى علمى، منذاكره‌لرگه سبب بولدى.

بو مسئله بر مكتبده‌گنه بولميچه، عموم مطبوعاتنڭ آورغان يرى بولغانغه، مين اول منذاكره‌لرنڭ خلاصه‌سى بله‌ن اوقوچيلرنى تانشدررغه لازم تابدم. آنسى ايكنچى نوميرده.

ع. ا.

مفتيلك مسئله‌سنده‌گى حاضرلكسزلگمز.

مفتى تعيين ايتلگاچ ايندى، بو مسئله حقنده آچغراق يازارغه وسويله‌رگه ممكن، وشونڭ اوستينه‌ده مفتيلك مسئله‌سى تاتار عالمى اوچون ايڭ مهم مسئله‌لرنڭ برسى بولغانلقدن، بو مسئله‌گه عموميراق بر قاراش ايله بر حاصل ياصاوده بيك كيره‌ك. شونڭ اوچون بو مسئله تيره‌سنده همان ئه‌يله‌نگالى طورورغه، يازارغه وسويله‌رگه بيك يارى ئه‌لى.

تاتار عالمى اوچون مفتيلك منصبى مدنى واجتماعى ياقدن صوڭ درجه‌ده مهم بر منصب بولغانلقدن، تاتار ضيالى وجماعت خادملرى بو مسئله‌نى اوز مسئله‌لرى ايتميچه، چيت‌واوزلرن بو مسئله‌دن ياغاده طوتارغه هيچ بر بولدرا آلماديلر. ذاتا آلار مونى بولدراده آلماسقه تيوش ايديلر. عكس حالده بزنڭ ضيالى وجماعت خادملرمز اوزلرن تيوشلى اورنلرنده طوتماغان بولورلر، بو حال ايسه بزنڭ استقبالمز اوچون صوڭ درجه‌ده كوڭلسز وقورقنچ بولور ايدى.

درست بزده مفتيلك مسئله‌سى قوزغالغان وقتنڭ هر جهتدن بو مسئله‌نڭ بزنله‌گانچه حل ايتلووى بعيد كورنورلك بر وقت بولووى هم‌ده آنڭ صايلانوب قويلميچه تعيين اصولى ايله قويلووى بزنى بو مسئله‌دن چيتده‌رك طوتا آلسه آلاچق ايدى. بزنڭ ضيالى وجماعت خادملرمز، بارى بر براشده چقماس، شول عنايت برله صفا كبك بر آدمنى، ياكه بر پاليتسه مأمورن قويارلر، ديب قول سلته‌سه‌لرده يول بار ايدى. لكن بيت موندى عمومى ومهم مسئله‌لرده هر وقت آزنڭ وجودگه چغوب چغالماونه قارالمى، بلكه اول مسئله‌گه پره‌نسب نقطهٔ نظرندن قارالادر. مسئله‌گه پره‌نسيپيالنى قاراغانده ايسه، برده شيكسز تاتار ضياليلرى وجماعت‌خادملرى بو مسئله‌نى اوز مسئله‌لرى ايتوب قارارغه‌ده، شونڭ آرتندن يوررگه تيوش ايديلر. مونده بيت مسئله مفتى‌نڭ شول تاتار آكثريتى (آكثريت ديم. چونكه حاضرگى كونده تاتار ملالرينڭ كوبره‌گى همده عامه‌نڭ‌ده كوبسى ضيالى وجماعت خادملرى آرتندن بارالر.) تله‌گان كشى‌دن قويلووندن قطع نظرا، شول تاتار اكثريتى شوندى زور منصبگه قويار اوچون اوز آراسنده‌غى بر ايكى كشى تيره‌سينه جيولا آلورلق مدنى رتبه‌گه يتوشكانمى؟ اگر يتوشكان بولسه، يوغارى دائره‌لر شول يتوشلككه تيوشلى بهاسن قويالرمى؟ مسئله‌لرن حل ايتوده‌در. حاصل مونده بز اوزمزنڭ مدنى رتبه‌مز ايله سياسى اهميتمزنى آڭلاياچق ايدككه، بو آڭلايش بزنڭ اوچون حاضرگى وقتده ايڭ بهالى بر نه‌رسه بولاچق ايدى. شوڭار كوره مسئله‌گه اوز درجه‌سينه كوره اهميت بيرورگه هم بومسئله ايله باش‌واتارغه واوزاق زمان مشغول بولورغه هر جهتدن تيوش ايدك.

ايندى كيله‌ك مسئله‌گه اهميت بيروومزنڭ درجه‌سينه.

حاضر آڭلاشلدغينه كوره بزنڭ مسئلەنى حل ايتوچى بولورغه تيوش بولغـان ضيالى وجماعت خادملرمز، بو مسئلهگه آلدان هيـچ بر حاضرلەنمەگان بولغانلر ايـكان. يوقسه مرحوم مفتى توشەكـگه ياتقاچده، آنڭ سلامتلەنو احتمالى بيك بعيد ايدى، كه عمومى اشلەرمزنڭ باشنده طوروچيلرمز ومطبوعاتمز اوچون، خط حركت طوغروسنده مخابره ايتشوب آلدن حاضرلەنوب قويارغه يتەرلك فرصت كامل بار ايدى، بولار مونى اشلەمەديلر. بر وقت مفتىلك مسئلەسى بتون كولەمى ايله آلغه كيلوب باصدى. مونه شول وقتده ايندى هم مطبوعات هم ضيالى وجماعت خادملرمز آڭسزلانوب آبدراشده قالديلر.

شويله، كه مطبوعات بايتاق وقت عمومى بر ازگه توشه آلميچه جودەدى. اول آراده بعض بر غزيتەلرده، مفتى روحانيدن بولسون، ديـگان مقالهلرده چغوب اولـگرديلر. صوڭغه تاباراق تاتار غزيتەلرى عموميرەك بر (Тонъ) آلغان توسلى بولسەلرده، اول آراده خلق آراسينه اختلاف توشوب اولـگورگان ايدى، بو - بر. آندن صوڭ غزيتەلردن اوزن هر وقت معتبر ايتوب يورتورگەياراتا طورغان «وقت» غزيتەسى مسئلهگه پرەنسيپيالنى قاراميچه، بارى بر بر نەرسەده چقماس، شول صفا، ياكه بر شونديراق كشينى قويارلر، حاضرگى مفتيلك منصبى بيت اوفا گوبيرناتوريناڭ لاكيىگنه اورننه ديـگان شيكللى اوستدنگنه قاراب آنڭ برلەن شوتيت ايتـكان‌صمانراق قيلاندى. «وقت»نڭ شوندى يارم جدى بر موقـع طوتوچيلغى، «يولدز»نڭ ايسه‌باشدەراق هيـچ كيرەكمەگانـگه صفا ملا طرفدارى صادق ملا مقالەسن باصوكبك (Промахъ)لر بيرگەوى، خلقغه اوزينـڭ تيوشلى‌تأثيرن‌اجرا ايتدكلرى كبك، يوغارى‌دائرەلرگەده قورال بولا بلديلر. «وقت» غزيتەسينڭ ايسه كامل مطيعى مكتوبى ايله قزان امامرى مجلسى‌نڭ پرتاقولن درج ايتووى، مونڭ صوڭ درجەده مهم بولغان عمومى بر مسئلهگه يوغارتن قاراب اويناو بولوب، هيـچ عفو ايتەسلك ادبى بر جنايت بولدى. مفتيلك مسئلەسينه نيقـدر اوستدن قـارارغه ممكن بولسەده، «وقت» قدراوك اوستدن قاراو عفو ايتلورلك براش توگلدر. «قوياش» غزيتەسى ايله «طورمش»قه كيلسەك بولارده آرقدا‌شلرينه تأثير اجرا ايتەرلك رەوشـده مسئلهگه اهميت بيـره آلماديلر. مثلا قرآن بوزو وكيبت يابو مسئلەلرنده بتون مطبوعاتگه عمومى ТОНЬ بيره آلغان «قوياش» غزيتەسى بو مسئلەده، نيكدر، عجب‌بر صالقنلق‌وايرنچەكلك كورسەتدى. لـكن شوندەده بو غزيتەلر اوزلرن ممكن مرتبه بر توسلگنه آلوب بارورغه طرشديلر هم شونى اشلەديلرده.

ضياليلرمز و جماعت خـادملرمز ايسه مسئلهگه طاغنده صالقنراق قاراديلر. بو صالقنلقنى، اوزى مفتى بولورغه تلى، ديگان سوزنى ڭەيتدرمەس اوچون بولغاندر، ديبده تأويل ايتەرگه ممكن، اش بـاشندەراق يوروچيلرمز هر قـايوسى اوزلرى مفتى بولورغه تلەگانلـكدن، ديورگەده بولا. لـكن بولارنڭ هر ايكيسى ضياليلرمزنڭ مسئلهگه بو صالقن مناسبتلرن جولا آلميلر. چونكه اوّلـگى سبب مسئلهگه صالقن قارارغه هيـچ بر يول بيرمى. زيرا ضيالى و جماعت اشنده يورگان كشيلر اوزلرينه آندى بر شبهه توشورمەسلكگنه حركتده بولا آلورغه تيوش ايديلر. ايكـنچيسى بيگرەكده سبب بولا آلمى، چونكه آندى يوغارى منصبگه اورنده اهلية حس ايتـكان كشيلرنڭ اوزلرينه طرفدار جيارغه طرشولرى، ياكه آچقدن آچقغه اوز كانديداتورالرن قويولرى برده عجب وعيب اش توگل. مثلا مدنى خلقلرده رئيس جمهورلك منصبلرينه، پـارلامينت اعضالقلرينه و بـاشقه شوندى زور منصبلرگه اوز كانديداتورالرن قويالر وشونڭ اوچون مخالفلرى ايله هر تورلى مدنى يوللر ايله كورەشەلر، اوزلرينڭ پراغرامالرن اعلان ايتوب شول پراغرامالـرينه طرفـدارلر جيارغه طرشالر. بواش بالعكس بزنڭ مدنى اوسكانلـگمزنى‌گنه كورسەتور ايدى. شوڭار كوره ضياليلرمزنڭ مسئلهگه بـو صالقن مناسبتلرن بارى اجتماعيت يوقلقدن واوزمزنڭ مدنى بيك تـوبەن طورغانلغمزدن ديب ڭـەيتەسى كيلەدر. مونى ضياليلرمزنڭ بولـگنلـكلرى ديبده تعبير ايتەرگه ممكن. اگر ضياليلرمزنڭ مسئلهگه بو صالقن مناسبتلرن بولاى اميدسز رەوشده تأويل ايتو كوڭلگه بيك آور طويلا طورغان بولسه، مونى آسياليلغمزغه خاص آغرلقدن كيلـگان، ياكه ضيالى جماعت خادملرمزنڭ اوز قارشيلرنده بارى يوغارى دائرەنى‌گنه كوروب، آندن باشقه طاغن برمخالف قارا كوچنڭ يوقلغنه اشانولرندن كيلـگان ديورگه ممكن. حالبوكه بزنڭ هر بر مدنى تلەك وحركتلرمزگه اش بـاشنده اوطروچيلرغنه مـانع بولميلر، بالعكس بزنڭ اوزمزنڭ‌اوك موندن بيش - اون يللر اوّل اوزلرن بيك آچق كورسەتوب هر بر مدنى حركتمزگه آياق چالورغه طرشوچى قارا كوچمز ڭليده آرامزده بـار ايكان بو اوزلرن علما صنفى ديب آطى طورغان قارا كوچ صوڭغى يللرده اوزن بتونلەى يوغالتوب ميدانغه چغـارمى طررا، ياكه ميدانغه چقسەده، كوچسز كشى شكللى بيك تيز حالى كيتوب يغلا طورغـان ايدى. شوڭار كوره اول قـارا كوچنى بزايندى بتـكان، تمام جيڭلـگان ديب طورا ايدك. چونـكه علمانڭ برقسمى ڭليگه قدر ضياليلر ايله برگه حركت ايتوب كيلـگانـگه آنسى بو يولىده آيرلماس ديگان، اما اينـدى علمانڭ قالغان قسمن بـز آندى بر تجاوزى موقـع طوتا آلور ديب‌اوك اويلاميدر ايدك. مونه ضيالى وجماعت خادملرمز يول اوستنلگى شوشى قارا كوچنى كوره آلماديلر. ايندى يوغارى دائره برله سويلەشو مسئلەسينه كيلسدك اوزينڭ آسياليلقلرندن كيلـگان آغرلقلرى سببلى آشقماديلر. مونه شولاى ايتوب ضيالى وجماعت خادملرمز بومسئلەنى كامل

اوطرو ایله اوطوردیلر. مونڭ خلافی اولاراق علما صنفی دیگان قارا کوچ بو مسئله‌ده عجب بر آکتیونست وجیتوزلك کورسه‌تدی. گرچه آلارنڭ بو مسئله‌ده بولای تجاوزی حرکت ایتولری کینه مسئله‌گه، اصول جدید مسئله‌سینه قاراغان شیکللی، بیك اوستدن قاراب ضیالیلر ایله آڭلاشماودن‌غنه بولسه‌ده، آلار اوزلری ایله هر وقت حسابلاشورغه طوغری کیله‌چه‌کنی، تاتار عالمنده روحانی دیگان بر صنف بارلقنی طاغن بر قات آچق ایتوب کورسه‌تدیلر. مسئله‌گه اوستدن قاراو و ضیالیلر برله آڭلاشلماو، دیم. چونکه «دین ومعیشت»ده یازلدغینه کوره‌ده، قزان ملالرینڭ برگه‌له‌شوب چغارغان اعلانلرینه کوره‌ده، ملالر مسئله‌گه باری دینی یاقدن‌غنه قارادیلر. آلار مفتیلك منصبی‌نڭ اجتماعی وسیاسی اهمیتلرینه توگل ایکنچی درجه‌ده‌قاراو، حتی آڭار بتونله‌ی اوك التفات ایتمه‌دیلر. مین اوزم قزان علماسندن بر نیچه آدمنڭ شول جمله‌دن عالمجان حضرتنڭ مسئله‌نڭ بو یاغن آڭلاولرینه اشانادر ایدم. لکن آلارنڭ چغارغان اعلانلرینه شول حسن ظن ایتدکم ملالرنڭ‌ده امضا ایتکانلکلرن، شوـ اوق حسن ظن ایتدکم عالمجان حضرتنڭ قزان ملالری مجلسنده: «مین بر قاضیدن مفتی‌گه حکومت ایله اش ایته‌رگه کوب طوغری کیله‌می، دیب صوراغان ایدم، اول میڭا یوق کوب طوغری کیلمی، باری یلینه بر ایکی مرتبه یازشورغه طوغری کیله، آنی ایسه پیسرلرده اشلیلر» دیب سویله‌گانلکن «وقت» غزیته‌سنده اوقوغاچ، بولارنڭ‌ده مسئله‌نی فقط دینی یاقدن‌غنه قاراغانلقلرینه ایمان ایته‌رگه مجبور بولدم. باری شولقدرسی بارایندی، بو امامارنڭ شول بر نیچه‌سی مسئله‌نڭ شول بر یاغن‌غنه آڭلاب یعنی – сознательно هم پره‌نسیپیالنی اهمیت بیردیلر. بولار مونڭ ایله تاتار – عموما اسلام عالمینه برده کیره‌کمه‌گان کله‌ریکاللك اساسن صالالر صالوون، لکن شونی آڭلاب اشله‌ولرن هر حالده انکار ایته‌ر حال یوق. اما ایندی شوشی قزان ملالرینڭ برنیچه‌ـ سندن باشقه‌لری هم عموما «دین – معیشت»چیلر، باشده افقرالوری صابر مولا طوردقی حالده، همه‌سی مسئله‌نی بتونله‌ی آڭلامیچه، باری تیك کیریلك ایتوب، یاکه قاضی وآخون بولو طمعسی ایله ملت و دیننی صاتوب بولسه‌ده صفا مولانی مفتی ایته‌رگه طرشدیلر. بولارنڭ صادق و صابر مولا کبکلری باری اوز منفعتلرن کوزده طوتوب تورلی بلچراق یوللر ایله بولسه‌ده صفا مولانی بولدررغه طرشدیلر. اما ایندی بولارغه ایه‌رگانلری، مثلا قزاننڭ صافی وحسامی ملالری کبکلری هم دین معیشتچیلر، گویا مفتی ضیالیدن بولسه، تیاترنڭ، خاتون قزنڭ آچق یوررولرینڭ، اوزون

کونلرده روزه‌سزلقنڭ حلالکلرینه فتوی بیره[...] ضیالیلر ویه‌شلر شونڭ اوچون مفتینی ضیالید[...] تلیلر ایمش، کبك بیك سطحی وکولکی او[...] مفتی علمادن بولسون، دیگان بولدیلر. حالب[...] مفتی‌دن توگل موندی سطحی فتوی‌لرنی، حت[...] فتوی‌لرنی‌ده آشغوب بیردرمه‌س اوچون چن[...] کشینی قویارغه تله‌دیلرده. ذاتا خاتون قز ق[...] وموزیقه‌دلرنڭ ترقیسی اوچون بر وقتده‌ده فتوی[...] کیره‌کمه‌دی هم کیره‌کده بولماس.

بو قارا کوچ حقنده سویله‌گاچ شول قارا[...] غانی بولغان «دین ومعیشت» حقنده‌ده بر نیچه[...] اوتوب بولمیدر. بو ژورنال هرتورلی بلچراقلرنی[...] علمامزنڭ ادبی ومدنی نیقدر توبه‌ن طورغانلغند[...] شوکارغنه تأسف ایته‌ر ایدك. لکن بو ژورنا[...] نوسچی حالن آلوب بارادر. ژورنالده جش[...] طورغان ملتنڭ بیوك بر قسمی اوستندن یـ[...] یاصی طورغان مقاله‌لر آراسنده آیرم کوزگه ب[...] ژورنالنڭ صوڭغیراق چققان نومیرلرندن برسنده گ[...] امضاسی ایله یازلغان مفتیلك حقنده‌غی مقاله‌در[...] ایدلدکینه کوره اوفا امامنقندن برسینکی بو[...] آلوب آیاغنه قدر ملتنڭ اکثریتی اوستینه ار[...] دانوسدن‌عبارت. شبهه‌یوق مقاله‌ماتور (واوز نقط[...] منطقی‌ده) یازلغان. لکن مونی یازغان کشی[...] لوچیلغی عقلنی شاشترادر، مونی تاتار امام[...] چوقنغان تاتارده، اگر انصاف ایه‌سی بولسه[...] ایدی. مسلمان – تاتار اسمن طاقغان کش[...] انصافسز وایمانسز کشی بولماغانده بتون ملتنی[...] بو مقاله‌ده‌گی سوزلر ایله مطبوعاتده چغا[...] ملڭ تأسف‌گه قارشی شوشی بلچراق مقاله‌نی یازغانلغنی کورگاچ حیران بولاسڭ.

ایشته صیالی ومطبوعاتلرمزنڭ آلدن خط[...] ایتمیچه آبدراشده‌قالولری، قارا کوچلرنڭ ایسه[...] فعالیت کورسه‌تولری سایه‌سنده اون میلونلا[...] رئیس روحانیلری باشینه شوندی بر کشی[...] مفتی کم بولسه بولدی، لکن بزگه بیك کوب سبق[...] بز موندن صوڭ موندی زور عمومی وملی اش[...] حاضرگی سبقلرمزنڭ آچیسن اونتمیچه‌اش کوررگه تیوشلرمز.

جمال‌الدین زاده.

ناشر ومحرر: احمد گرای حسنی.

Казань, Тип. „Мaариф“ М. - А. Мустафина 1915 г.